

DET BEHÖVS EN DEMOKRATISK TEORI!

Det uppfordrande påståendet upprepade Bengt Göransson så ofta att vi uppfattade det som ett stridsrop. Han pekade på att något helt nödvändigt saknades i diskussionen om demokrati. Varför behövs det en teori om demokrati? Slår man i ordboken på ordet teori står det »en grupp av tankar inom ett visst område som bildar ett sammanhängande system«.

Ett inspirerande försök till en teori om demokrati hittade vi hos demokrati-forskaren Robert A. Dahl som hade ägnat sitt liv åt att forska om demokratins historia och problem. Efter att ha studerat i åratal myntade han uttrycket »teorin om demokrati«: det var en sammansmältning av empiri, praktik, moraliska utgångspunkter och klokskap som människor vunnit under årtusenden. Det är en tuff teori som kritiserade den nya vänstern på 70-talet och kapitalismen idag på 2000-talet, som ifrågasätter om sammanslutningar som EU är demokratiska och som nyfiket argumenterar för arbetarstyrda företag.

Robert A. Dahls kontroversiella slutsats är att demokrati frontalkolliderar med 1900-talets två stora samhällsvisioner socialism och kapitalism. Och att om det nu är så att demokratin segrar som styrelseform bör vi gripa tillfället att utveckla den. Ty våra samhällen är defekta demokratier.

Robert A. Dahl var uppvuxen i Alaska, hans farfar hade utvandrat från Snåsa norr om Trondheim, en trakt som blev känd för att motståndet mot den nazityska ockupationen där var särskilt starkt. Ordfront gav ut Robert A. Dahls stora sammanfattande verk *Demokratin och dess antagonister* (1999) i översättning av Göran Hemberg. Vi kokade ner Robert A. Dahls teori till ett »Demokratins ABC« som blev en utgångspunkt för våra teoretiska diskussioner och praktiska övningar i demokrati. Och vi bjöd honom till Stockholm för att delta i en diskussion om demokratins problem.

En teori om demokrati består av många pusselbitar, som ska passa ihop. Vi hade samlat på oss erfarenheter från många olika politiska frågor och organisationer: från Ordfront, Amnesty och FNL-grupperna, från den kaskad av socialistiska och kommunistiska organisationer som plötsligt växte upp på 70-talet och som dog en lika plötslig massdöd i början av 80-talet, från etablerade partier som SAP och nymornade som Miljöpartiet, från gamla folk-

rörelser som Rädda Barnen och Röda Korset, från myndigheter som Sida och Forum Syd, från universitet, högskolor, folkhögskolor och gymnasier. Och från organisationer i Kenya, Guatemala, Bosnien, Ukraina med flera länder. Vi använde oss av Robert A. Dahls och andras tankar i vårt praktiska arbete för att dra våra strån till stacken.

De pusselbitar som vi samlat och format genom praktiskt arbete och en hel del tänkande är vårt bidrag till teorin om demokratin. Allt kanske inte passar ihop riktigt, och det finns stora vita tomma fält. Men vi lämnar vårt bidrag. Pröva själv. Åtta personer berättar här om sitt engagemang för demokrati, ofta med utgångspunkt i Robert A. Dahls tankar.

L.E.

Göran Hemberg: Bob hälsar så gott

Dear Mr Hemberg,
förlåt oss att vi inte svarat tidigare. Bob är 97 och har saktat ner en hel del, begripligt nog. Just nu håller han på att ta sig igenom en infektion och har inte ork med sina forskningskontakter. Ni förstår säkert. Bob hälsar så gott.
Vänligen, Lina Daly (assistent)

*

Under en resa till USA förra våren hade jag hoppats kunna besöka Robert A. Dahl, nestorn bland statsvetare och författaren till *Democracy and its critics* – en klassiker jag översatte till svenska för drygt 15 år sen. Visiten blev alltså inte av, men jag hade fått mejlkontakt med honom och åtminstone i förbigående kunnat nämna att verket lever vidare, det som jag den gången råkade dras in i.

Så här gick det till: närmare 70 000 flyktingar från forna Jugoslavien befann sig vid den tiden i Sverige. De allra flesta kom från Bosnien och många av dem var välutbildade – tillsammans skulle de kunnat styra vilket litet land som helst. För den här kvalificerade målgruppen kom jag hösten 1997 att tillsammans med Inger Björk på Röda Korset leda en utbildning på universitetsnivå kring återuppbyggnad och integration, *University in Exile*.

Det blev en utmaning att hitta något om demokrati som inte klingade propagandakäckt i deltagarnas öron, politiskt desillusionerade som de var. Någon tipsade om Dahls bok, som grundligt synar demokratins principiella förutsättningar och praktiska dilemman. Jag höll ett par lyckade seminarier kring den och när sedan *University in Exile* blev en stor framgång, kunde Leif Ericsson få Ordfront förlag att gå med på en utgivning.

Egentligen började det för min del redan en tid efter massakern i Srebrenica 1995, med att hundratals amerikanska plan dundrade in över hjärtat av Europa och besköt de bosnien-serbiska ställningarna med sina missiler. FN hade tidigare auktoriserat enstaka lufträder för att tysta artilleriet som vräkte granater över ett belägrat Sarajevo. Men nu genomförde USA och Nato på eget initiativ en massiv flygoperation – som några månader senare skulle leda till eldupphör och ett formellt fredsavtal.

JA! – äntligen får det här ohyggliga kriget mitt i Europa sitt slut. NEJ! – jobbet ska inte göras av USA, vi måste kunna värna oss själva. Så kom jag – en gammal vapenvägrare – på mig själv med att tänka. Och vilka »oss« kunde en EU-motståndare som jag ha i tankarna? Ambivalent har jag alltid varit, men aldrig så i grunden kluven som då.

Vid den tiden hade jag kommit igång på allvar som berättare. Mina egna versioner av gamla epos som Odysseen och Hervararsagan var uppskattade och jag höll som bäst på att försöka nå ut med Markusevangeliet: en spännande blandning av naiv, muntlig närvaro och skriftspråklig distans till falska profeter och pseudokristusar. Jag skulle nog aldrig ha nappat på erbjudandet att leda *University in Exile*, om jag inte kunnat intala mig själv att åtagandet bara var som en övergående värnplikt. Och så var det ju en imponerande samling organisationer som låg bakom initiativet: Svenska Helsingforskommittén, Röda Korset, Caritas och Ordfront hade gått samman om projektet inom ramen för nätverket DemokratiAkademin. Svårt att tacka nej till ett så spännande och självständigt uppdrag – som regeringen dessutom hade beviljat ordentligt med pengar till.

Jag övergav alltså min tillvaro som frilansande kulturarbetare samtidigt som arbetsvillkoren för den yrkesgruppen drastiskt försämrades. Att man inte längre kunde gå på A-kassa mellan jobben, var nog ett krasst skäl till att min värnplikt i demokratins tjänst kom att vara så länge. Men det var också något annat: jag kunde inte släppa tanken på detta gåtfulla »oss« – vi som inte i smyg kunde räkna med att amerikanska missiler för all framtid skulle göra grovjobbet. Jag hade fångats av demokratins grundfråga: vilket är folket? Och den

skulle jag kunna fördjupa mig i, ifall jag tog mig an översättningen av Dahls bok, vilket förlaget gick med på.

Den statliga demokratiutredningen med Bengt Göransson som ordförande pågick som bäst när boken kom ut 1999, tio år efter Murens fall. Utredningen finansierade ett seminarium i DemokratiAkademiens regi, dit Robert A. Dahl flögs in för att hedras och hålla en föreläsning. Leif Ericsson och jag var spända på hur han skulle reagera på vår tillspetsade svenska titel: *Demokratin och dess antagonister*. Och när Dahl under öppningsanförandet blev klar över vårt påhitt, såg han på mig med en mild, frågande blick: vad har ni nu ställt till med, pojkar? Bara det, sedan berörde han inte saken med ett ord.

Jag står fortfarande för tilltaget. Måltavlan för våldsbenägna fundamentalister, höger- och vänsterfascister, är i grund och botten en demokratisk kultur med fri- och rättigheter – som dessvärre ofta också får tjäna som en snygg fasad över en otyglad kapitalism.

Förljugenheten iscensattes isande klart samma år vid Riksteaterns famösa uppsättning av Lars Noréns pjäs *Sju tre*, där han formulerade tre interners egna erfarenheter från ett just avslutat dokumentärt teaterprojekt på Tidaholmsanstalten. Norén gestaltades av en skådespelare medan internerna spelade sig själva. Mot slutet kastade en av dem med rasande kraft en stol i väggen. Han missade med en hårsman regissören och vrålade ut mot publiken: Hur kan man vara så jävla naiv?

Vi var en fåtalig skara som hann se uppsättningen, bevakad av internernas testosteronstinna kompisar. För sedan under en permission, rymde en av dem och deltog i ett bankrån där två polismän sköts ihjäl. Många gjorde Norén till syndabock och visst hade han sitt ansvar att bära för tragedin. Men faktum kvarstår: ingen har som han riktat strålkastaren på de marginaliserade skarorna i välfärdssamhällets källarutrymmen – inte minst frustrerade och lågutbildade unga män – och fått dem att framträda så kristallklart i ett offentligt ljus.

Uppsättningen fick förstås läggas ned och Norén lät dra in hela upplagan av manuskriptet – det går inte längre att uppbringa. Men innan dess hann jag publicera ett kort utdrag ur pjäsen för en antologi som DemokratiAkademin gav ut.

Efter *Sju tre* fanns det inte längre någon återvändo för min del. *Demokratin och dess antagonister* sålde visserligen bra, den användes som kurslitteratur på universiteten och skulle komma att tryckas i många upplagor. Men den var alldeles för akademisk för att nå andra än en intellektuell elit. Nu gällde det att konkretisera den demokratiska processen och göra den begriplig för var och

en som någon gång hamnat på ett hopplöst möte, där somliga brer ut sig och andra inte blir hörda – och vi är många med den avskräckande erfarenheten.

Jag samlade en grupp folkbildare och personer insatta i aktiva mötesformer till en studiecirkel – en klassisk och oslagbar bildningsväg. Det var Inger Björk som nyss blivit generalsekreterare för Forum Syd, Ulla Boman (Centrum för Lättläst och tidigare utbildningsansvarig på Amnesty), Anders Holmberg (konsult i förändringsarbete på kommunal nivå), Pernilla Johansson (projektledare för Mänskliga Rättighetsdagarna) och jag själv. Andra som Agneta Setterwall (SLU), Maja Söderberg (då aktiv i Röda Korsets ungdomsförbund) och Åse Richard (senare föreståndare för DemokratiAkademin) deltog mer sporadiskt. Det gällde att göra en lättbegriplig sammanfattning av teorin och en uppsättning slagkraftiga tillämpningar.

Vi utgick från våra egna dilemman och svårigheter vid läsningen av boken. Inger fick inte ihop rättighetstänkande och demokratiarbete. Efter en hel del mödor lyckades Maja och jag belysa problemet i tillämpningen »Från behov till rättigheter« som till och med övertygade juristerna på Amnesty om rättighetsdiskursens skyhöga abstraktionsnivå. Rättigheter är snarare ett kontrollinstrument än en handlingsplan.

Själv förbryllades jag av det faktum att de flesta oavsett kön, nationalitet och samhällsställning faktiskt kopplar ihop ordet »demokrati« med deltagande och ser det som ett positivt värde – när den representativa demokratin bygger på att man överlåter deltagandet åt andra. Och vi kunde gestalta dilemmat i tillämpningen »Demokratins två ansikten«.

Agneta klagade över att hon hade så svårt att minnas Dahls 5 demokrati-kriterier: det blev ingen ordning på dem, abstrakta som de var. Vi kom på att ge dem en tidsdimension och placera in dem på bestämda platser i en cyklisk beslutsprocess. Då föll bitarna på plats för Anders, som dittills kämpat förgäves med teorin. Han upptäckte att beslutscirkeln såg ut som en livboj. Sedan var det bara att utnyttja den bilden som en träffande illustration av processen.

Så höll vi på tills vi kunde formulera en sammanfattning, ett »demokratins ABC«. Uttrycket är vid det här laget vida spritt – 900 000 träffar på Google. Och hela tiden var Ulla på oss för att vi inte var lättfattliga nog, medan Pernilla slog ned på att vi inte var tillräckligt systematiska.

2002 publicerades resultatet av våra ansträngningar – lite spretigt kanske – som en handbok i demokratins teori och praktik, *Frihet, jämlikhet, medborgarskap*. Det var formellt ett samverkansprojekt inom DemokratiAkademin mellan Röda Korset och Ordfront.

Folkbildningsrådet och Justitiedepartementet gav oss bidrag för att testa materialet vid utbildningar och seminarier. Så Anders och jag for mellan var-

ven land och rike runt med föreställningen *Naiv? Javisst!* Det var en interaktiv pratshow kring demokratifrågor som vi kombinerade med fortbildningsdagar för lärare, dialogkaféer för elever och Öppet forum-konferenser för alla möjliga föreningar och organisationer.

Här kunde värnplikten ha slutat för min del. Jag övervägde på allvar att helhjärtat återgå till mitt berättande. Men den hösten blev Pernilla och jag tillfrågade om inte vi på DemokratiAkademin kunde tänka oss att vara processledare, när föreningen *Ship to Bosnia* fram på västkusten skulle lämna över det formella och ekonomiska ansvaret för sitt kulturhus i Lipnica till lokala krafter. Sida hade beslutat att inte längre bidra till verksamhetens finansiering.

Jag kände rätt väl till bosniska förhållanden sedan University in Exile och hade gamla erfarenheter av hur svårt det kan vara att avsluta ett biståndsprojekt. Vi skulle få tillfälle att testa allt vårt möteskunnande i skarpt läge. Det gick bara inte att tacka nej. Förhandlingarna blev just så smärtsamma och resultatlösa som vi fruktat när vi i förväg målade upp ett värsta tänkbara scenario. Byborna kände sig svikna och övergivna av sina svenska välgörare, deras ledare förmådde inte samla sig till nya tag och det var inte tal om att utse några andra.

Samma dag, våren 2003, som vi inledde förhandlingarna i Lipnica, invaderade USA Irak – ytterligare ett led i det oinskränkta kriget mot terrorismen efter attackerna mot World Trade Center två år tidigare. Än en gång kom världshändelserna med nya utmaningar – jag upplevde det faktiskt så, även om det kan verka lite patetiskt. Det var bara att fortsätta ett stycke till på den inslagna vägen.

Civilsamhället – måltavlan för all terror och kontraterrorns främsta offer – hade nu kommit i ropet, även om den tillträdande borgerliga biståndsmministern så småningom skulle ändra på den saken. Sida Civil Society Center, numera Sida Partnership Forum, bad mig hålla seminarier och verkstäder på deras praktikantutbildningar. Ett gyllene tillfälle att vrida och vända på demokratifrågorna ur ett internationellt perspektiv tillsammans med unga människor som skulle ut i världen för första gången. Det var ett tacksamt jobb som jag fick tillfälle att återvända till under många år.

Samtidigt började andra internationella aktörer ta kontakt för samverkansprojekt inom nätverket DemokratiAkademin. Det var främst SHIA (Svenska handikapporganisationers internationella utvecklingssamarbete), Olof Palme Internationella Centrum och konsultföretaget SIPU International. Med tiden kom jag att medverka med seminarier och verkstäder i det ena projektet

efter det andra. Det kunde gälla att återställa ett korrupt riksförbund för hörselskadade i Kenya, främja bildandet av medlemsbaserade frivilligorganisationer i Irak och Palestina eller stödja fria fackföreningar i Ryssland. Det blev också en mängd projektledarutbildningar för frivilligorganisationer i Central- och Latinamerika, Afrika och Asien – här handlade det om Sidautbildningar i Sverige för utländska deltagare, administrerade av SIPU International.

För det mesta mötte jag ett genuint intresse, så snart deltagarna insåg att det inte handlade om propaganda utan om att gemensamt reflektera över ett styre man lätt tar för givet och att pröva nya arbetsformer. Men ibland infann sig inte den nödvändiga öppenheten.

Det kunde vara en samling statsvetare i Dnepropetrovsk, som var så upptagna av att baxa in Ukraina i EU att de bara ägnade ett förstrött intresse åt mitt demokratiprat. Eller en stor försoningskonferens som Folke Bernadotteakademien anordnade för framtida makthavare i Irak. Plötsligt blev den övriga ledningen rädd att jag släppte för mycket på kontrollen. Så i en paus avsatte de mig och tog över ansvaret för processen jag just satt igång. Visserligen hade de inte längre någon användning för mina tjänster men för att inte irakierna skulle börja undra, fick de ändå under resten av konferensen dras med mig som en diskret vålnad i periferin. Diplomati och demokrati är rätt omaka sängkamrater.

Jag har träffat tusentals människor från världens alla hörn på mina verkstäder. Och oavsett deras politiska inställning och samhällsposition har de nästan undantagslöst visat ett slående intresse för den nordiska folkrörelsetraditionen som, trots alla sina brister, har bidragit till att göra det svenska civilsamhället till ett av de mer solida i världen. Gammal hederlig mötesteknik kombinerad med nya aktiverande former – att detta är ett slags praktiskt kunnande som går att lära ut kommer ofta som en uppenbarelse för deltagarna. Att kunnandet dessutom går att infoga i en generell demokratiteori, ger det intellektuell tyngd.

Det var just detta vi jobbat med i studiecirkeln fem år tidigare. Materialet visade sig alltså vara relevant även för människor från andra länder och kulturer. Det hade jag inte räknat med och till en början var det svårt att smälta. För då borde det ju också göras tillgängligt för dem. Men när skulle jag då på allvar kunna ta itu med berättandet igen? Jag hade fyllt 65 så det började bli hög tid.

Man kan undra vad det är som driver folk att till varje pris komma i mål med det de företar sig, när målet ständigt flyttar sig bort mot en oviss framtid. Om man ändå varit buddist, tänkte jag och tog itu med uppgiften att göra en internationell version av materialet.

Det gällde att strama upp och rensa. För det första: bara behålla ett litet antal av de mest beprövade tillämpningarna och bort med alla som hänvisade till specifikt svenska förhållanden. För det andra: presentera teorin som en serie utmaningar på tre olika nivåer: på organisationsnivå, inom ett land och globalt. Och slutligen: utgå ifrån att ett material kring något så komplext som demokrati inte är självinstruerande. Det är ett verktyg för något så när erfarna utbildare som själva erövrat sitt praktiska kunnande genom att först delta i processerna de ska lära andra att hantera.

Jag slet med detta en hel höst sparrad av Pernilla Johansson som tvingade mig att ständigt knyta an till ABC:ets principer och kriterier.

2008 gavs *Demokratiska utmaningar* ut som bok på svenska. Samtidigt publicerades en internationell nätversion på svenska, engelska och spanska. Den här gången finansierades arbetet som ett samverkansprojekt inom DemokratiAkademin mellan Forum Syd, Sida Civil Society Center, SHIA, SIPU International och Föreningen Ordfront. Senare gick Palmecentret in och bidrog till att finansiera versioner på turkiska och ryska samt en arabisk översättning.

Vid det här laget var jag sedan några år tillbaka formellt pensionär och Åse Richard hade tagit över administrationen av DemokratiAkademin. Hon skapade ett nätverk bland översättarna och upptäckte snabbt ett stort intresse för materialet bland ett antal invandrarföreningar – inte minst för att hantera interna motsättningar som då och då kom i dagen. Det översattes på frivillig grund helt och hållet till kurdiska och delvis till tigrinja. Med bidrag från ABF kunde hon också lägga upp det arabiska materialet på nätet och få till en persisk översättning.

Då kraschade webbsajten. Den var byggd på en plattform som inte klarade tyngden av alla de olika språken – det var särskilt de som gick från höger till vänster som ställde till problem. Vid det laget hade Åse också slutat sin anställning på Ordfront. Men hur skulle vi kunna lämna ifrån oss detta kaos som ingen annan skulle kunna ta itu med? Det gick bara inte. Så under drygt ett halvår ägnade hon all den lediga tid hon egentligen inte alls hade, åt att bygga upp en helt ny plattform tillsammans med en lika ideellt arbetande webbdesigner. Sedan tog jag över och jobbade lika länge med att få webbsidorna presentabla, skapa länkar och pdf-er för utbildningar och verkstäder. Det hade vi aldrig orkat med utan hjälp från frivilligkrafter i nätverket. Den kurdiske översättaren var IT-kunnig och fick själv ut sin version på nätet utan att ta ett öre betalt.

Nu är äntligen den nya sajten *Democratic Challenges* klar och vi är stolta över den. Vad oss beträffar är vi färdiga med den. Definitivt. Krisen hade det

goda med sig att vi tvingades hänga med i utvecklingen på webben mot större användarvänlighet och överskådlighet. Vi har nu lämnat över administratören av sajten till Ordfront. Få se om de lyckas lägga till versionerna på turkiska, persiska och tigrinja.

*

Något av allt detta hade jag velat berätta för dig, käre Bob, ifall vi hade kunnat ses förra våren. Du var vänlig nog att se på mig som en forskarkollega. Så betraktar jag inte mig själv och knappast som folkbildare heller. Det var omständigheterna – från världshändelser till förtretligheter på webben – som fick mig att så länge syssla med demokratifrågor.

Jag är berättare och har med tiden insett att den verksamheten – precis som en demokratisk process – bygger på ömsesidigt lyssnande. Ett lyhört berättande kan skapa en liknande samhörighet, men då måste man visa sig som den man är. Bara den oförställde gör sig förtjänt av andras uppmärksamhet. Det här känner en lyssnare på sig och det gör mötet jämbördigt.

Din hälsning glädde mig mycket och fick mig att reflektera över allt detta jag blev indragen i. Häromdagen visade det sig att du – sedan drygt en månad – är död. Det gör mig vemodig.

15 mars 2014

Bo Sundblad:

Det går inte att vinna en dialog

Du kan aldrig vinna en dialog för den går inte ut på det. Det handlar istället om att förstå hur den andre tänker.

Här ligger nog demokratins väsen för mig. Demokratien är en kulturell teknik för att lösa det problem som alltid uppstår när man är oense och inte vill att någon driver igenom sin vilja med makt. Att vilja, och än mer att kunna, lyssna är nog den främsta grundstenen. Jag har ofta kunnat konstatera att debatter bli mycket tråkiga när aktörerna inte lyssnar på varandra.

Innan jag kom i kontakt med den politiske filosofen Robert A. Dahls tänkande och de första åren i DemokratiAkademin såg jag på demokratien som ordningsregler, till exempel de mötesregler en ordförande för ett medlemsmöte måste kunna och egentligen alla deltagare också. Jag har senare lärt mig att ett i det närmaste byråkratiskt förhållningssätt till talarlistan och beslutade tider för anförande och repliker gör ett möte mer demokratiskt. Så det är inte fel med spelregler, men demokrati är så mycket mer. Det rymmer ett förhållningssätt till sakfrågorna och till andra människor.

I grunden för demokratien ligger ett antal normativa ställningstaganden enligt Robert A. Dahl. Dessa ställningstaganden gör demokratien kontroversiell inte bara i totalitära stater och samhällen utan även i västerländska demokratier.

Normen om lika hänsyn

Vars och ens intressen förtjänar lika hänsyn. Det låter kanske självklart vid första påseende. Men så fort vi skrapar på ytan blir det synligt att det för varje svensk blir problematiskt. Den person som blir utsatt för ett mediadrev eller en förtalskampanj blir utöver att hen blir fräntagen sin rätt att yttra sig också berövad rätten till lika hänsyn. Alla människor där det påstås att de hamnat i problem på grund av att de »inte skärpt sig« eller »inte tagit sig samman«, underförstått att de själva är orsak till sina problem – behöver man verkligen bry sig om deras intressen? Principen om lika hänsyn är en mycket svår fråga.

Självständighetsregeln

Vuxna människor bedömer i allmänhet bäst själva sina intressen – både de privata och sådana de delar med andra i en sammanslutning. Är det en korrekt bild av verkligheten att alla människor är kapabla att själva avgöra vad som är det bästa för en själv? Detta normativa ställningstagande hör delvis ihop med det politiska dilemma som Dahl kallar »upplyst förståelse«. Detta dilemma

handlar om att alla som äger rätt att med sin röst avgöra en fråga också måste ha fått förutsättningar att förstå vad beslutet innebär och vad det kommer att leda till. I vårt mycket komplexa samhälle är självständighetsregeln mycket problematisk. Nästan varje vecka är det någon som med kraft och en övertygande argumentering hävdar motsatsen, det vill säga att en sak är så komplex att vi bör lämna över till experter att avgöra frågan.

Principen om politisk jämställdhet

Om alla människor själva bäst förstår sina intressen är de också kompetenta nog att delta som jämställda medborgare i sammanslutningens beslutsfattande. Att det normativa ställningstagandet om politisk jämställdhet bygger på självständighetsregeln är nog inte uppenbart för alla. Det är också intressant att se hur ofta den representativa demokratin (att vi ger vår röst till ett ombud) hamnar i kollision med kravet på direktdemokrati i kommunalpolitiken. Individer vill ha tillbaka »sin röst« från sitt ombud. Det här är verkligen inte lätt. I en modern västerländsk demokrati som vår får man hela tiden se upp och förbluffande ofta återerövra demokratin.

För att kunna försvara och ibland återerövra demokratin pekar Dahl ut 5 dilemman:

1. **Effektivt deltagande.** Alla måste ha lika och lämpliga möjligheter att uttrycka och förespråka sin uppfattning i den fråga som står på dagordningen.
2. **Lika rösträtt.** Det val som var och en slutligen kommer fram till måste ha samma tyngd som alla andras. När det gemensamma beslutet i frågan tas, är det bara dessa val och inget annat som faller utslaget.
3. **Upplyst förståelse.** Var och en måste ha lika möjligheter att bilda sig en välgrundad uppfattning om vilket alternativ som bäst tjänar hans eller hennes intressen.
4. **Kontroll över dagordningen.** De som deltar i besluten måste själva ha rätt att bestämma vilka ärenden som skall tas upp på dagordningen.
5. **Ingen får uteslutas.** Demokratin måste omfatta alla vuxna som berörs av besluten.

Jag har än så länge inte stött på någon organisation där man inte ständigt hamnar i situationer där man hanterar något eller några av dessa dilemman på ett olyckligt eller onödigt dåligt sätt.

Att återerövra demokratin blir för mig att förhindra dåliga lösningar på dessa dilemman, som till exempel att aningslöst och/eller okunnigt ignorera dem.

Jag uppfattar dessa fem punkter som just dilemman och inte ordningsregler. Den som är med i eller har varit med i DemokratiAkademiens arbete känner igen detta från plattformen »Demokratins ABC«.

Bengt Göransson, en av DemokratiAkademiens tillskyndare de första åren, sa något intressant inför planeringen av en debatt:

»Här ska inte någon ställas mot väggen, man blir nämligen så orörlig då«.

Jag har ofta återvänt till denna fina formulering. Vill man bidra till att komma vidare måste det finnas utrymme för det. Utrymmet som skapas av rätten att få bli lyssnad på. Det gäller när man ryker ihop med sina tonåringar lika väl som i konflikter som kostar hundratals eller tusentals människoliv beroende på vilken konflikt vi tittar på.

Jag frågade en ung man i min bekantskapskrets: »Vad är det vitalaste nya du har lärt dig efter en termins studier i retorik på Södertörns högskola?»

Han svarade direkt: »Att lyssna!«

Att kunna lyssna och verkligen vilja förstå hur den andre tänker är inte bara essensen i dialogen utan även grunden för att vara framgångsrik i en argumentation. Och det är essensen i demokrati.

Bernt Hagtvet:

Varken socialism eller kapitalism går ihop med demokrati (1999)

Vänligt och med djup basröst tar Robert A. Dahl tillsammans med sin hustru Ann emot oss i sitt hus i North Haven, en förstad till universitetsstaden New Haven i delstaten Connecticut, där han levit under hela sitt yrkesverksamma liv. Det låga modernistiska huset i japansk stil byggde han i en sorts bogemenskap tillsammans med sin kollega och vän Charles E. Lindblom i en grön lunga när han som ung biträdande professor i statskunskap kom till Yale på 1940-talet. Vi äter middag under en engelsk »brass-rubbing«, ett frottage som föreställer ett dygdigt medelålders äkta par och som tagits upp ur golvet på en engelsk landsbygdskyrka av vännen och kollegan Robert Lane som gav honom den i bröllopsgåva. Robert Alan Dahls farfar Ivar Dahl utvandrade från Förling socken i Nordtröndelag i Norge 1865. Själv har han varit gift med sin Ann i nästan trettio år efter det att hans första hustru Mary, som är mor till hans fyra barn, dog 1970.

Robert A. Dahl är antagligen världens mest berömda nu levande statsvetare, med en bredd i sin intresseinriktning och en intensitet i sin forskningsgärning som få kan ta efter. Men han är också en av de mest anspråkslösa och han har en personlig närhet och värme som gjort honom till en mycket respekterad gestalt inom den internationella statsvetenskapen. Denna hans personlighet gör också att hans internationellt kända studier om demokratins uppkomst och grundval bärs upp av en personlig röst, ett engagemang som går utöver det yrkesmässiga sanningssökandet. Robert A. Dahl lever på många sätt sina politiska värderingar och studerar dem samtidigt som samhällsforskare. Han är demokrat i allt han gör.

I en ålder av 85 år – han föddes när man för första gången använde stridsgas på Östfronten under den civilisationskatastrof som första världskriget var – är han fortfarande stadd i utveckling, en levnadsglad, tennisspelande, seglande och flugfiskande friluftsmänniska som ofta talar om sin norska härkomst. 1995 blev han den första som fick statsvetarnas nobelpris, Skytteanska priset i Uppsala, och till hans många hedersdoktorat hör Harvard och Oslo. Så sent som 1997 gav han ut två tjocka band på nära 1.200 sidor med sina samlade essäer under titeln *Toward Democracy. A Journey*. När Arne Ruth och jag besökte honom på försommaren år 1999 väntade han på korrektur till en ny artikel.

Med ett leende måste han också, samma dag som vi kom på besök, kon-

Artikel av Bernt Hagtvet publicerad i Ordfront magasin 10/99

statera att det inte alltid är lika lugnt omkring honom. Hans senaste bok, en »medborgarhandbok« med titeln *On Democracy* (1998) hade fått ett ganska kallsinnigt mottagande i Times Literary Supplement. Recensenten Kenneth Minogue berömde boken för dess precision och ärlighet men ansåg att »den i grunden inte förstått den värld vi lever i«. Demokratin fungerar som en religion, skrev den svulstige toryrecensenten, därför att denna styrelseform »i politiken uttrycker den världsliga tron på att livets mening är att tillfredsställa sina önskningar«. Eftersom Robert A. Dahl inte inser att demokratin idag alltmör skjuts undan av ett fåtalsvälde (oligarki) ger hans bok »lika stor insikt om dagens verklighet som en katolsk katekes i Spanien under inkquisitionen«.

Det är något märkligt med detta, ty trots sin klara och frågeinriktade form har Robert A. Dahl blivit missförstådd många gånger under sitt långa liv. Han är en forskare som mer än någon annan har sysslat med verklighetens värld, med frågan hur det demokratiska maktspillet faktiskt fungerar. Han, en samhällsforskare som har arbetat med politisk praxis och med att frilägga politiska, ekonomiska, kulturella och historiska förutsättningar för den demokratiska styrelseformen i hela världen – han anklagas för att inte förstå verkligheten. Ganska absurt enligt min mening. Men Dahl har alltid utlöst debatt och han är inte den som är rädd för kontroverser. Hans uppgörelse med vänsterns skarpa ideolog C. Wright-Mills om makteliterna i USA på femtiotalet är en av samhällsvetenskapernas klassiker.

Nu kom beskjutningen från högeraristokratiskt håll, tidigare har han utsatts för samma eldgivning från vänster. Han har anklagats för att undervärdera ekonomins roll som underlag för politiska resurser, »makteliternas« sammansvärjningar och för att än ha varit för mycket »elitist«, än för mycket »pluralist«. En pluralist (av latinets pluralis, »flera«, »mångfald«) är en som anser att maktspillet inte domineras av en klart identifierbar maktelit utan av ett växelspel där en intressegrupp segrar i beslutsprocesserna ena gången medan en annan konstellation vinner en annan gång. Detta sker i vågor av växlande allianser och med grund i olika politiska resurser. Det är framför allt studien av ett lokalsamhälle, *Who Governs?* från 1961, som handlar om hans egen hemstad New Haven, som gav upphov till dessa beteckningar. I dag skriver en av hans kollegor vid Yale, Douglas Ree, på en uppföljande studie av denna maktanalys av staden. Den kan ge ett tvärsnitt av hur maktförhållandena förändrats under en trettioårsperiod.

Jag minns Dahl mycket bra från den tiden. 1970 skrev han boken *After the Revolution?* Då drog han på sig eld från vänster eftersom han ställde några obehagliga frågor om vad som skulle hända efter ett sådant totalt maktövertagande. Boken var naturligtvis ett svar på »den nya vänsterns« samhällskritik

som följde i kölvattnet på den moraliska kris i USA som utlöstes av Vietnamkriget. Vilken sorts auktoritet skulle ligga till grund för demokratiska beslutsprocesser efter en sådan omvälvning – eller i ett gott samhälle över huvud taget? Skulle besluten bli särskilt demokratiska? Vilka var kriterierna för ett demokratiskt beslutsfattande?

Debatten blev så intensiv att jag tog initiativet till en dialog mellan Robert A. Dahl och en av hans anarko-marxistiska kritiker på Yale, filosofiprofessorn William L. McBride. Boken gavs ut på norska och handlade just om med vilken sorts auktoritet samhället skulle styras strax efter en revolution.

Robert A. Dahls vetenskapliga bana har också varit en personlig resa. Finns det en kärna i ett så långt forskarliv?

Ja, som han själv sa 1985 i förordet till en bok som han karakteristiskt nog gav titeln *Democracy, Liberty and Equality*:

Vid en återblick ser jag att mina verk sammantagna antingen direkt eller indirekt avspeglar en kontinuerlig och stark konfrontation mellan tre olika visioner som exakt beskrivs i titeln på Joseph Schumpeters berömda bok *Capitalism, Socialism and Democracy*. Mina sympatier finns helt klart hos den sistnämnda av dessa visioner. I förhållande till demokratin uppvisar de två förstnämnda visionerna allvarliga och olösta problem. Demokratin är både en vital form av och ett oerhört viktigt medel för frihet och jämlikhet. Men hur förhåller sig kapitalism och socialism till dessa värden – och till själva demokratin? Och vad går först som medel att uppnå demokratin, friheten eller jämlikheten?

Att det råder spänningar mellan kapitalismen och demokratin är uppenbart och ofriheten i socialismen gjorde att Dahl tidigt mönstrade ut det alternativet, i varje fall i dess marxistiska variant. Redan under arbetet med sin doktorsavhandling vid Yale 1940 inledde han sin teoretiska resa med dessa frågeställningar. Avhandlingen kallade han karaktäristiskt nog *Socialist Programs and Democratic Politics: An Analysis*. Alltså: De stora ideologiska frågorna i detta århundrade, de som handlar om kapitalismen, socialismen och deras förhållande till demokratin. Kursen tog ut tidigt.

I isolerade områden – båda de samhällen han växte upp i hade mindre än 1 000 invånare – får man lära sig betydelsen av ett samhälles storlek, ett intresse som senare dyker upp i hans studie *Size and Democracy* (1973).

Därnäst anger Dahl kriget och tiden som byråkrat under New Deal i Washington som erfarenheter som gett honom viktiga intryck. Han använde sin bakgrund i Washington som utgångspunkt för undersökningarna om cen-

tralplaneringens gränser i en demokrati, senare utvecklat till en allmän teori om förhållandet mellan politik och ekonomi i *Politics, Economics and Welfare* från 1953 (skriven i samarbete med Charles E. Lindblom).

Kort sagt är det uppenbart att Dahl som forskare framför allt har tre kännetecken:

1. Han har aldrig förlorat intresset för de centrala, övergripande frågor som har sin rot i klassisk politisk teori. Hans viktigaste verk *Demokratin och dess antagonister* (Ordfront 1999) är bland annat en löpande dialog med Platon om förmyndarstaten och med Rousseau om den allmänna viljans förhållande till den representativa demokratin.
2. Han har försökt att utveckla sitt intresse för kvantitativa metoder inom matematik och statistik och stått för en erfarenhetsgrundad och praktiskt inriktad hållning till studiet av politiken. Bland statsvetarna är det relativt sällsynt med denna kombination av bred teoretisk skolning och praktik hos en empirisk samhällsforskare.
3. Hans intresse för komparativa demokratistudier och allmän politik, framför allt i Europa. Här finns det skäl att framhålla hans livslånga vänskap med den norska politiska sociologen Stein Rokkan som dog 1979, en kollega som utvecklade flera av sina idéer i nära samförstånd med Robert A. Dahl, med vilken han samarbetade om flera projekt, bland annat om politisk opposition och om de små demokratierna i Europa.

Robert A. Dahl säger ofta att hans vetenskapliga frågeställningar har följt naturligt på varandra men tillkommit av en slump. Jag är inte lika säker på den saken och menar att Dahl själv när han ser tillbaka säger att det finns en kontinuitet i hans verk som har sin grund i hans bakgrund och hans personliga demokratiska läggning.

En sak är i varje fall säker: Dahl tycker om att börja med en fråga. Till exempel 1961 när han helt enkelt inledde sin klassiska studie *Who Governs?* om maktförhållandena i hemstaden New Haven med just denna fråga: Vem är det som faktiskt styr i ett samhälle där alla har rösträtt? På samma sätt frågar han: Har majoriteten i en demokrati rätt att bestämma allt gentemot minoriteten bara utifrån sin majoritetsposition? Vilka är förutsättningarna för en respekt för minoriteten i de folkliga styrelseformer där majoriteten när allt kommer omkring måste bestämma. Eller: Hur skiljer sig oppositionens roll i ett demokratiskt land från den i ett auktoritärt land? Och hur är det med ekonomin?

Gör demokratin halt vid fabriksporten? Måste det vara på det sättet? Är det över huvud taget möjligt att försvara den princip som ger det politiska systemet trovärdighet och moralisk styrka – en människa, en röst och värderingarna om personlig frihet och moralisk självständighet – om den gör halt inför ekonomiska beslut?

Mot slutet av sitt liv radikaliseras han. Hans studie om ekonomisk demokrati från 1985, *A Preface to Economic Democracy* är en kritik av kapitalismen som inte bygger på en marxistisk samhällsanalys utan på demokratiska värderingar som självbestämmanderätt, frihet och moralisk självständighet. Den moderna jätteföretagskapitalismen, som sedan 1985 har blivit ännu mer världsomfattande, måste demokratiseras på samma sätt som det politiska systemet för att uppnå en demokratisk legitimitet. Denna typ av kritik innebär att han betraktar dagens socialdemokrati, till exempel den i Skandinavien, som ofullgängen innan den tar itu med frågorna om demokratiseringen av ekonomin.

Dahl som kritiker från vänster kan verka ovant om man tror på vänsterns kritik av honom från 1970, då han betraktades som förespråkare för status quo och för etablissemang. Men hans slutsats – det existerande ekonomiska systemets bristande demokratiska legitimitet – ligger som vi har sett till grund redan för hans tidiga verk ända från doktorsavhandlingen 1940.

När det gäller framtiden anser Dahl att dagens folkstyrda länder står under en våldsam press från den globaliserande kapitalismen. Hur går det med demokratin i ett enskilt land när dagordningen bestäms på ett övernationellt plan? Och är EU något svar, när det är uppenbart att det inte uppfyller hans egna krav på procedurdemokrati? Det finns inte heller någon procedur för demokratiska beslut om var statsgränser ska dras – vilket tragedin i före detta Jugoslavien med all önskvärd tydlighet visar. Demokratin förutsätter klara territorialgränser och enighet om vilka som är folket – »demos«. Demokratins förhållande till den extrema nationalismen och andra typer av auktoritär identitetspolitik är bara en av de många prövningar som den demokratiska teorin ställs inför under den närmaste framtiden. Ett område av politisk medvetenhet som Robert A. Dahl mer än andra har bidragit till att utforma.

Översättning: Hans O. Sjöström

Arne Ruth & Bernt Hagtvet:

Nu är rätt tid att fördjupa demokratin (1999)

Arne Ruth: Nästan allt du har skrivit har rört frågor om demokratin. När kunde du börja se ditt verk som ett sammanhängande forskningsprojekt?

Robert A. Dahl: I efterhand kan jag se att anslaget fanns redan i min doktorsavhandling. Den handlade om hur socialistisk teori förhöll sig till demokratiska processer. Men vid den här tidpunkten – det var 1940 – hade jag ingen aning om att jag skulle bli akademiker. Jag ville förbättra världen som New Deal-tjänsteman i Washington.

Sex år senare kom jag tillbaka från Europa och började leta efter en ingång till universitetslivet. Jag hade fått en plötslig ingivelse genom mina erfarenheter i krigets slutskede. Jag hade kämpat i den amerikanska armén under befrielsen av Frankrike. I det skedet sände jag ett par avsnitt ur min doktorsavhandling till några tidskrifter som tryckte dem. Men avhandlingen blev aldrig tillgänglig i sin helhet. Nästa steg tog jag tillsammans med min kollega Ed Lindblom. Vi skrev en bok om politik, ekonomi och välfärd där vi lanserade begreppet »polyarki« som en beteckning på den sammansatta maktstrukturen i moderna demokratier.

Ser man tillbaka på mina forskningsprojekt framstår de som sprungna ur ett nästan maniskt intresse för demokratisk teori. Men det har handlat om att gå från ett problem till ett annat näraliggande. Jag har skrivit en bok där jag har försökt besvara vissa frågor, men där svaret reser nya frågor som kräver fortsatt undersökning. Och så har jag tänkt, nåväl, här har du ett nytt ämne att skriva om. Det är så mitt skrivande har utvecklats.

Det var först på sjuttioalet som jag och mina kolleger började tala om teorin för demokratisk teoribildning. Men jag såg olösta problem och hade en viss förtröstan om min förmåga att bidra till att lösa dem, så jag fortsatte brottas med frågor som stört min sinnesro.

Arne Ruth: Hur påverkades du av din uppväxt i din syn på demokrati?

Robert A. Dahl: Det fanns en mycket stark familjeatmosfär kring dessa frågor. Min farfar hade kommit från Norge på 1860-talet. I USA blev han en populist, aktiv i den politiska rörelse som åren kring sekelskiftet växte fram i opposition mot Big Business och korruption i Washington. Min far hade påverkats av den andan. Vi var allt annat än förmögna. Min far var läkare, först i Kanada, sedan North Dakota. Patienterna var småbrukare som hade ont om kontanter. Han fick betalt in natura. Sedan fick han ett erbjudande om praktik med liten

Arne Ruths och Bernt Hagtvets intervju med Robert A. Dahl är publicerad i Ordfront magasin 10/99

men fast lön i en stad i Alaska, och det blev där jag formades.

Den infödda befolkningen hölls åt sidan som en utstött kast. Men i övrigt fanns där en stor grad av jämlikhet. Jag arbetade varje sommar. Mina jämnåriga arbetskamrater hade ingen chans att få collegeutbildning. De levde i nedre änden av den sociala skalan. Men jag lärde mig respektera dem och jag har aldrig tappat kontakten med den miljön. Min tid i armén gav mig samma känsla. Jag fick stort förtroende för kompetensen hos så kallade vanliga människor, om de frågor som vi alla ställs inför är rimligt definierade.

Arne Ruth: Ser du likheter mellan New Deal-atmosfären i USA på trettio-talet och den anda som bar upp de skandinaviska välfärdsstaterna?

Robert A. Dahl: I hög grad. New Deal lade grunden till den amerikanska välfärdsstaten. Den utvecklades aldrig lika långt som i Skandinavien, men historiskt var den ändå en vattendelare. Och det är precis som i Europa nu: trots marknadskrafternas renässans finns den alltjämnt kvar, och så kommer det att förbli.

Arne Ruth: Inte ens Reagan lyckades avveckla den?

Robert A. Dahl: Tvärtom. När hans period var över låg välfärdsanslagen kvar på samma nivå som innan han blev president. Enda skillnaden var att statsskulden var många gånger högre.

Bernt Hagtvet: Hur påverkades du av kampen mot nazismen i Europa?

Robert A. Dahl: När jag blev intellektuellt vuxen var nazismen det mest påtagliga politiska hotet. Jag fruktade att kriget i sig skulle rubba demokratin, oavsett vem som segrade. Vi hade fel. Andra världskriget visade lyckligtvis att demokratier är i stånd att besegra auktoritära regimer och ändå bevara sina värden. Men det kunde ingen veta när kriget började.

För oss som ville försvara demokratin från ett vänsterperspektiv fanns det ett annat näraliggande hot: den auktoritära delen av vänstern. Den faran fanns kvar ett par tre decennier efter 1945. Om man utgår från att demokratin är bräcklig, ställer man en annan sorts frågor än om man betraktar den som självklar. Man försöker på en och samma gång försvara demokratins värden och rikta kritik mot de former som för tillfället bär upp dem.

Arne Ruth: Bernt och jag tillhör den första efterkrigsgenerationen. Vi tog demokratin för given utan att förstå det särpräglade i vår erfarenhet. Jag insåg detta först när jag på sjuttio-talet läste en essä som Herbert Tingsten skrivit i mitten av trettio-talet. Den bar titeln »Demokratins seger och kris». Han utgick från tanken att demokratin – hotad som den var av auktoritära rörelser – skulle vara en mycket kort parentes i mänsklighetens historia. När han skrev essän hade Sverige haft allmän rösträtt i lite mer än ett decennium. 68-generationen tog sådana framsteg för givna. För Tingstens generation var de hårt vunna politiska erövringar.

Robert A. Dahl: Jag har studerat Tingsten noga, så jag har antagligen läst den essän. Men det du beskriver hos din generation är kanske ännu tydligare märkbart hos dem som har kommit senare. På nittioalet kan det förefalla som om demokratiska idéer och demokratisk praxis har vunnit över sina medtävlande. Och då finns risken att alla tar demokratins värden så för givna att de förlorar sin halt.

En av demokratins svagheter tycks vara att det krävs ett påtagligt hot för att den ska väcka människors engagemang. Min utgångspunkt – och den har många gånger blivit missförstådd – är att vi på inget sätt ska sluta att uppmärksamma demokratins brister. Tvärtom, om vi lever i ett tillstånd där vi talar om demokratins seger, är detta rätta tidpunkten att kräva att den fördjupas. Det bästa som skulle kunna hända är att mitt livsverk om tjugo år är inaktuellt, av det enkla skälet att verkligheten har rört sig förbi mina perspektiv.

Bernt Hagtvet: Det framgick mycket tydligt redan av din bok *After the Revolution?* som publicerades 1970 att du försvarade rättvisa och pläderade för en fördjupning av demokratin. Det såg inte vänstern vid den tidpunkten. Det är för mig den stora paradoxen i din vetenskapskarriär.

Robert A. Dahl: En av de faktorer som troligen skapade missförståndet var att jag aldrig varit marxist. Marx må ha försett oss med viktiga insikter, men hans teori om arbetsvärde håller helt enkelt inte. Och den är central i marxismen. Hans klassperspektiv på politiken är delvis klagörande, men det är också förenklande och därför vilseledande.

Jag var socialist på den tiden och kände stark sympati för dem som kritiserade kapitalismen och letade efter ett alternativ. Men jag konfronterades också med den enorma vanställning av Marx som Lenin innebär. Jag insåg att leninism inte bara leder till en socialism utan demokrati, utan att den är auktoritär och till och med – det var ett begrepp som började florera vid den tiden – totalitär. Jag var redan från början fiende till den sortens socialism.

Arne Ruth: Det största problemet med Marx är att han bortser från det sammansatta inslaget i varje demokrati, det faktum att det handlar om ett regelsystem för att balansera intressen, så att man kan fatta beslut som alla upplever vara rimliga, utan att hamna i olösliga motsättningar. Han skapar illusionen att det finns en avgörande punkt där alla kan frigöra sig från särintressen och enas om en evig universell definition av ett mänskligt allmänintresse. Detta får honom att bortse från faktorer som politiska institutioner, rättssystem och partier. Det är en mycket vacker utopi, men den är livsfarligt abstrakt. Och där upplever jag din ingång i problemen som befriande. Du utgår i alla dina böcker från komplexiteten i varje känt modernt samhälle och anpassar din teori efter faktorer som befolkningens storlek, typen av territorium,

traditioners makt och historisk erfarenhet.

Robert A. Dahl: Marx och marxismen omfattar idén om en slutgiltig förändring, om historiens slut, en apokalyptisk omvälvning. Eller, som en föregivet motsatt ståndpunkt, idén att arbetarkooperativ skulle kunna lösa kapitalismens maktproblem. Man pendlar mellan mikrolösningar och program för den apokalyptiska samhällsförändringen. Det är en mycket farlig världsbild.

Ty de grundläggande demokratiska värdena är så krävande att de aldrig kan förverkligas fullt ut. Men det är just detta som gör dem tilltalande. De ställer krav som kan tolkas i mänskligt existentiella termer. Vi kan säga oss: i en viss situation är det detta som kan åstadkommas, fast vi då måste avstå från att förverkliga andra önskemål.

Om vi betänker att Alexis de Tocqueville kallade sin bok *Demokratin i Amerika* och där beskriver livet i ett land där kvinnor var utestängda från politiken, där man höll slavar och där den infödda befolkningen var utsatt för ett fortskridande folkmord, så inser vi nog att perspektivet har förskjutits. Vi skulle inte kalla detta demokrati idag. Vi ställer större krav.

Jag hoppas att rörelsen uppåt kommer att fortsätta. Det finns alltid en spänning mellan värderingar, mål och medel och de institutioner som vi vid varje tillfälle kan skapa. Vad innebär demokrati i en stad i New England som New Haven? Det är något annat än demokrati på nationsnivå.

Bernt Hagtvet: Även här ser jag en generationsaspekt. Vi kritiserade den existerande demokratis brister, och det ledde oss till att avfärda den liberala demokratin som ett sken. Men vi hade ingen aning om vad vi skulle ersätta den med. Först när vi läste din bok *Preface to Economic Democracy* fann vi en teori som utvidgade ramen för demokratin utan att använda sig av marxistisk revolutionsretorik.

Robert A. Dahl: Men jag skulle vilja tillföra en synpunkt på min roll i förhållande till er generation. Jag ifrågasatte från början inte Vietnamkriget. Det var unga människor, bland dem mina egna barn, som hjälpte mig att se det mera kritiskt. Den avgörande händelsen var bombningen av Nordvietnam. Då blev jag den första på min institution vid Yale som sa offentligt att detta krig inte gick att försvara moraliskt, och att det dessutom var idiotiskt ur militärstrategisk synpunkt. Men jag låg långt efter er när det gällde att ta ställning.

Arne Ruth: Hur ser du på tiden efter det kalla kriget?

Robert A. Dahl: Vi vet betydligt mer om hur man bygger demokrati än för femtio år sedan. Och det är mycket värdefullt. Men vi vet väldigt lite om hur man kan gå vidare från det tillstånd i etablerade demokratier som Ed Lindblom och jag har kallat polyarki. Vi förstår rätt väl vad som är en demokratisk miniminivå, men vi vet också att demokratis former har rejäla luckor, inte

minst i USA.

Bristen på politisk jämställdhet är ett av de stora problemen. Pengar ger inflytande, fattigdom innebär motsatsen. För trettio år sedan bestämde Högsta Domstolen att en förändring av detta tillstånd skulle innebära ett brott mot författningen. En majoritet av domstolens ledamöter ansåg att det skulle inskränka politiska kandidaters yttrandefrihet om vi satte en övre gräns för vad kampanjer får kosta. Detta är en ödesdiger feltolkning av yttrandefrihetens roll i en demokrati.

Kostnaden för politiska kampanjer har trappats upp så till den grad att ingen längre kan föreställa sig att de på nytt skulle kunna göras rimliga. Och politiker som blir valda är så beroende av systemet att de saknar motiv att göra något åt det.

Arne Ruth: Är det mediernas fel?

Robert A. Dahl: Det är inte enbart deras fel att det har blivit så. Vi skulle behöva utveckla nya former för att bredda insikten i viktiga frågor.

Min statsvetarkollega Gabriel Almond myntade i början av femtiotalet uttrycket »uppmärksamma eliter«. Grupper av vanliga medborgare som kan ha stora kunskaper utan att vara experter. Gruppens sammansättning kan variera beroende på frågans art. En sådan »uppmärksam elit« utanför etablissemanget skulle ha lättare än etablerade politiker att fördjupa diskussionen och påverka opinionen och förhindra låtsasrepresentativa grupper att sätta den politiska dagordningen. Men vilka ska ingå i en sådan grupp? Hur förhindrar vi att den blir låtsasrepresentativ och kan utnyttjas för särintressen? Det vet vi inte. Vi behöver politisk fantasi för att hitta de rätta formerna.

Arne Ruth: Den etablerade eliten brukar betrakta utrikes- och säkerhetspolitik som sin ensak. I början av sjuttioalet fängslades två unga svenska journalister för att de berättat för svenska folket att vårt land under decennier haft en organisation som sysslade med politisk övervakning utan att någon utanför den innersta kretsen ens känt till dess namn. Dess agenter hade bland annat registrerat medlemmar av Vietnamrörelsen. Olof Palme var i sin egenskap av statsminister inblandad i beslutet att ställa journalisterna inför rätta.

Robert A. Dahl: Journalisterna hamnade faktiskt i fängelse?

Arne Ruth: Ja.

Robert A. Dahl: Det är ett upprörande missbruk av verkställande makt. Utrikespolitikens elitgrupper avskyr den allmänna opinionen. De betraktar den som okunnig. Eftersom eliterna fruktar allmänhetens inblandning i besluten, gör man ingenting för att bredda kunskapsförmedlingen och därmed skapa en bredare bas för diskussion, och gör ofta hårresande misstag. Vietnamkriget är ett skolexempel på detta.

Men när den dåtida befälhavaren general Westmoreland påstod att USA var på väg att vinna kriget invände ett antal reportrar att om detta var en seger, kunde de inte förstå vad ett nederlag skulle innebära. Man skulle ha kunnat bromsa deras rapportering med lagens hjälp, men det skedde inte. Era rättsmyndigheter hade förmodligen inte varit lika vidsynta.

När eliterna vill behålla en hög grad av sekretess bottenar det i att de själva har nytta av det. Det innebär att kärnfrågor definieras utifrån mycket små gruppers politiska intressen.

Arne Ruth: För mig framstår din definition av statsvetenskap, det som på engelska ordagrant kallas »politisk vetenskap«, som mera värdebaserad än sin svenska motsvarighet. Du tycks alltid ha en moralisk utgångspunkt i valet av frågor.

Robert A. Dahl: I allt mitt arbete har jag haft som utgångspunkt att ställa en fråga. Och det är frågor som inte enbart kan besvaras empiriskt. De reser också problem som kräver en värdepremiss för att kunna lösas.

Det betyder inte att jag ringaktar metodfrågorna. Men statskunskap skiljer sig från till exempel matematik på en avgörande punkt. Dess forskning rör frågor som uppstår kring de problem som vi konfronteras med i vårt samliv med varandra, och där ett bra svar kan göra stor skillnad.

Arne Ruth: En vetenskapsman bör med andra ord också betrakta sig som en deltagande medborgare.

Robert A. Dahl: Om statsvetenskap är relevant, beror det på att den hjälper oss att hantera världen och handla i tillvaron. Men det finns en extrem variant av den insikten: att statsvetare blir fångade av kravet på att hitta kortsiktiga lösningar på politiska problem. Det har heller aldrig lockat mig. Jag befinner mig någonstans mellan det empiriska och det normativa. En huvudsakligen empirisk undersökning som boken *Who Governs?* – den handlar om lokalpolitiken i staden New Haven i början av sextiotalet – har sitt värde framförallt i den mån den kastar ett ljus över det politiska livet och vilka möjligheter det rymmer.

Arne Ruth: I vår författningstradition har det funnits ett motstånd mot den så kallade naturrätten. I vetenskaplig mening har de nog rätt. Men diskussionen har stannat där. Svenska 1900-talsfilosofer har avfärdat föreställningen om naturgivna rättigheter som en fiktion. Sverige har visserligen accepterat FN-deklarationen om mänskliga rättigheter och Europarådskonventionen, men vår inrikespolitiska praxis är alltjämt att rättighetsfrågor bara kan avgöras realpolitiskt, dvs. genom majoritetsbeslut i riksdagen. Det ger ingen säker garanti för minoritetsrättigheter. Vår hantering av samefrågan är ett mycket tydligt exempel.

Men i din demokratiteori definierar du minoritetsrättigheter genom att härleda dem ur majoritetens roll. Du hänvisar inte till naturrätt, utan definierar frågan formellt. Det är exakt vad vi skulle behöva i den svenska diskussionen.

Robert A. Dahl: Jag utgår ytterst från den moraliska föreställningen att varje individ har samma rätt till jämlikt hänsynstagande. Utan den grunden skulle min demokratiteori vara poänglös. Man kan bygga ett rejält skydd för mänskliga rättigheter redan genom att ange klara gränser för majoritetsstyre inom demokratins ramar. Men jag har inte slutgiltigt löst frågan om majoritetsstyrets gränser.

Från mitt perspektiv förlorar en majoritet sin demokratiska legitimitet om den inskränker rättigheter som ligger till grund för dess egen rätt att styra. Minoriteter måste i formell mening ha möjlighet att sträva efter att själva bli majoriteter. En majoritet får inte beröva dem denna möjlighet. Redan denna utgångspunkt innebär en försvarlig uppsättning rättigheter. Dit hör yttrandefrihet, rätten att organisera sig, rätten att opponera, möjlighet att delta i fria och rättvisa val. Allt detta finns i rätten att ingå i demos, den politiska sammanlutningen av vuxna medborgare som delar bosättning under tillräckligt lång tid.

Om man nu accepterar detta som teoretisk ram – vid vilken punkt blir majoriteten en förtryckande faktor? Jag berörde den frågan för många år sedan i min bok *Preface to Democratic Theory*. Låt oss föreställa oss ett samhälle där ett politiskt beslut ska fattas. För minoriteten är frågan oerhört viktig. Majoriteten har en tydlig uppfattning, men man uppfattar inte frågan som lika laddad. I en sådan situation menar jag att majoriteten ska uppträda med stor försiktighet. När den står inför en fråga som en minoritet tillmäter avgörande betydelse ska majoriteten visa tillmötesgående, känslighet och medgörlighet.

Arne Ruth: Ditt perspektiv har betydelse för synen på invandrares rättigheter. Nu har vi problem när vi ska ta ställning till frågor om minoriteters sär rättigheter, till exempel att småflickor kan utsättas för omskärelse och flickor i nedre tonåren tvingas till giftermål. För mig är det självklart att omsorgen om individens rättigheter alltid måste gå före så kallade kulturella rättigheter.

Robert A. Dahl: Individuella rättigheter ska alltid ha försteg före grupper rättigheter. Så långt som möjligt ska man försöka undvika den sortens värdekonflikter, men ibland blir de oundvikliga. Och då måste man vara benhård. Det är vårt samhälles moraliska grund.

Bernt Hagtvet: Nyligen dömdes en man i Norge för att han propagerat för att invandrare ska steriliseras. Hans politiska gruppering, som kallar sig Den vita väljaralliansen, hade sterilisering på sitt program. Domen grundades på

förbudet mot nedsättande omdömen. Jag stödde den, fast jag är medveten om att detta inskränker yttrandefriheten. Mitt argument var att det finns adopterade barn bland gruppen av invandrare. Kvinnor som utsätts för nedsättande omdömen kan tala emot, liksom homosexuella. Men adopterade barn är skyddslösa.

Robert A. Dahl: Yttrandefrihet måste betraktas som en allmängiltig rättighet. Men det finns punkter där yttrandefriheten kränker andra grundläggande rättigheter. De är svåra att definiera, men de existerar. Politiska yttranden i en demokrati syftar till att övertala och upplysa andra medborgare och därefter, om processen lyckas, ta steget över i handling. Uppmaning till våld går över gränsen för vad som ska tolereras.

Arne Ruth: Du har hävdad att tendens till demokrati kan urskiljas på många håll under historien och att dessa exempel småningom har bildat en gemensam fond av erfarenhet. Men du tycks pessimistisk om möjligheterna att hitta demokratiska styrformer på nivån över nationalstaten.

Robert A. Dahl: Det finns både positiva och negativa inslag i den utvecklingen. Det första innebär att föreställningen om vilka som tillhör mänskligheten hela tiden vidgas. Engagemanget gäller inte längre enbart den närmaste grannen. Det är inte längre möjligt att beteckna andra som undermänniskor och argumentera för att de ska behandlas som djur. Televisionen spelar en nyckelroll i den attitydförändringen. Alla människor, oberoende av var de lever, har intressen och föreställningar som måste mötas med aktning.

Då uppstår frågan: hur ska detta ske? Och fram till nu har jag varit övertygad om att den bästa praktiska lösningen är en demokratisk ordning. Men på senare tid har jag reflekterat över hur internationella organisationer ska kunna förena sin verksamhet med demokratiska idéer och strukturer. Och jag ser inga troliga lösningar. På den punkten är jag skeptiker, ja till och med i viss utsträckning pessimist.

Den fråga som jag brottas med är denna: om, vilket jag tror, internationella organisationer har svårt att fungera demokratiskt, vad betyder det? De måste naturligtvis fortsätta existera. Så var hamnar vi då? Vilka alternativa, kvasidemokratiska eller ickedemokratiska alternativa former kan vi se framför oss? Kanske inte inom ett normalt demokratiskt värdesystem, men åtminstone utformade så att de inte hotar demokratiska värden? Jag har inget bra svar på dessa frågor.

Arne Ruth: Sverige gick med i EU med en mycket knapp majoritet i folkomröstningen. Jag misstänker att Nej-sidan skulle vinna rejält om vi höll en ny folkomröstning. Det är i hög grad bristen på demokrati i Bryssel som föder motståndet. Om medborgare upplever att det de röstar om i vanliga val

betyder allt mindre för de nivåer där de viktiga besluten tas, är det inte så konstigt om många ställer sig frågan varför de ska rösta över huvud taget. Och jag tycker mig se följderna av detta på många håll i Europa. Den politiska apatin är på frammarsch. Mot den har du hävdat att man kan skapa strukturer som ger vanliga medborgare insikt i komplexa frågor. Skulle det vara en väg att gå även i förhållande till EU?

Robert A. Dahl: Jag tror det. Hur tar man ställning till en så sammansatt fråga som sjukvården? Den amerikanska vetenskapsakademien fick uppdraget att beskriva tänkbara utvecklingsvägar. Man tillsatte en kommission som uppmanades att avge två alternativa analyser. Vi fick både majoritetens och minoritetens syn. I nästa steg samlar man 600-700 medborgare, valda slumpvis, som läser rapporten och diskuterar med experter och politiska ledare. På det sättet får man fram en genomtänkt uppfattning. Och därefter kan man gå vidare till den lokala nivån, kanske i varje amerikansk delstat. Därigenom får man en kritisk massa av medborgare som diskuterat frågan och tar ställning till den. Därefter kan kongressen och presidenten ta vid.

När man redan i utgångspunkten anger att det finns skilda meningar även bland experter kan den allmänna diskussionen bli mycket mera öppen. Det kan ge större självförtroende åt vanliga medborgare. Jag har sett videoinspelningar från brittiska försök med medborgarmöten. Flera av dem är mycket imponerande. Efter tre dagars diskussion om kriminalvård är vanliga människor ganska sofistikerade i förhållande till politiker och experter. De träffar bland annat Tony Blair – det skedde innan han blev premiärminister. Men den mest avslöjande incidenten är när den konservative politikern ska ge sin syn och man mycket tydligt märker överklassarrogansen i hans sätt att uppträda. Den positionen bryter samman efter tio minuter. De som lyssnar till honom har egna kunskaper, och de konfronterar honom med frågor som han inte klarar av att svara på.

Jag skulle vilja se den här metoden vidareutvecklad. Och jag skulle vilja se den tillämpad när det gäller utrikespolitik.

Arne Ruth: Man skulle kunna föreställa sig att den internationella ekonomin, det som vi kallar globalisering, skulle kunna balanseras genom ett mera demokratiskt företagsägande. Men i det du har skrivit de senaste åren framstår du som pessimistisk om en sådan utveckling.

Robert A. Dahl: Ett skäl till min nuvarande skepsis ligger i globaliseringens innebörd. Ekonomisk demokratisering är lättare att genomföra på nationell nivå. Men idén om ett demokratiskt företagsägande saknar brett stöd. Bara ett fåtal är villiga att ikläda sig rollen som entreprenörer och risktagare. Det kan jag förstå. Men därmed sitter vi fast i marknadsekonomin etablerade former.

Arne Ruth: Ekonomen Peter Druckner hävdade i boken *Pension Fund Socialism* från början av åttiotalet att en av den moderna kapitalismens paradoxer är att en allt större del av ägandet i själva verket, via pensionsfonder, antar kollektiva former. Druckner kallar detta en modern form av socialism som den ekonomiska teorin valt att förbigå. Efterhand har tanken uppstått att den arbetande befolkningen, i sin roll som pensionsdelägare, skulle kunna tvinga företagen att ta hänsyn till löntagarintressen, eller, för den delen, miljöfrågor eller frågor om internationell rättvisa.

Robert A. Dahl: Faktum är att den största pensionsfonden i USA förvaltas av TIAA-CREF, som bildades av universitetsprofessorer och som jag själv tillhör. Men detta är bara en viktig förändring. En annan upplevde jag själv nyligen. Jag blev inbjuden att tala på ett möte anordnad av dataföretaget SUN Micro Systems i Kalifornien. En av dess produkter har man döpt till GINI. Iden med GINI är att den ska kunna få varje elektronisk produkt att samverka med all annan elektronik – att koppla videokameran till en elektronisk printer, till exempel.

Skälet till att de inbjudit mig att föreläsa om demokrati var att de hoppas kunna bygga en sammanslutning av GINI-användare. De vill att dess former ska vara demokratiska. Varför är ett dataföretag inne på sådana tankegångar?

Ett skäl är den marknadsstruktur de tänker sig. Företag som vill dra nytta av dataspråket Genie måste betala för användningen. De ska tjäna sina pengar på att med hjälp av GINI leverera service. Men för dig och mig står GINI till fritt förfogande. Tanken är man den vägen ska få en kontinuerlig feedback av erfarenheter. Brister ska kunna avhjälpas genom att de hela tiden påtalas. De tänker sig ett platt system av användare, inte en hierarki där man måste betala för att bli tagen på allvar.

Etablerade hierarkier fungerar inte i en miljö där den centrala faktorn är utbyte av information. Den processen måste i grunden vara frivillig. Jag kan föreställa mig att vi befinner oss i en av de stora strukturförändringarna där kommunikation handlar om samarbete snarare än ordergivning. Jag vet inte om man kan kalla det demokrati, men det är i alla fall mindre hierarkiskt. Det är inte frågan om arbetarkooperativ i den gamla bemärkelsen, men det handlar ändå om samverkan. Jag var skeptisk när jag åkte till mötet, men nu hyser jag inget tvivel om att folket från SUN Microsystems verkligen vill åstadkomma denna förändring.

Arne Ruth: Du har ofta sagt att vi måste utveckla djupare former av demokrati än det stadium som du kallar polyarki. Ser du krafter som verkar i den riktningen?

Robert A. Dahl: Vi är många som funderar över vad kunskapsutbytet via

Internet kan tänkas innebära. Där finns en klart negativ sida: det som flödar på nätet är ofta falsk information och konspirationsteorier. Men det öppnar också helt nya möjligheter för medborgare att få tillgång till kunskap och kontakt med experter.

Bernt Hagtvet: Det sägs ibland att demokratin bär en del av skulden till överförbrukningen av jordens resurser. Kan vi minska konsumtionen med demokratiska beslut?

Robert A. Dahl: Jag vill påminna om att den värsta formen av miljöförstöring har ägt rum i stater som Sovjet och Kina. I en diktatur kommer ingen reaktion från medborgare som kan tvinga de styrande att ändra kurs. Se på Tjernobylnkatastrofen.

I västliga demokratier har utvecklingen byggt på föreställningen att resurserna är outtömliga. Miljöörelsens framväxt har rubbat den förvissningen. För mig framstår konsumtions-samhället som en drogberoende kultur. Jag väntar mig att en förändring ska komma under loppet av nästa århundrade.

Arne Ruth: Under nittioalet har pessimismen om demokratin s s möjligheter ökat. En tänkare som Samuel P. Huntington hävdar att det finns oöverstiglga kulturskillnader mellan Väst och Asien i allmänhet och islam i synnerhet som gör att demokratin förblir en västlig samhällsform oavsett andra regioners utvecklingsnivå. Jag håller inte med honom i den determinismen. Men det finns oroande tecken. Jag kan inte bortse från att klyftan mellan rika och fattiga tycks växa överallt. Det bäddar inte för demokrati.

Robert A. Dahl: Huntington tror jag har helt fel. Jag tror att vi kan avvisa föreställningen om en orubblig motsättning mellan asiatiska traditioner och demokrati. Och det tror jag också gäller i fråga om islam. Precis som i kristendom och judendom finns där tendenser med vitt skilda innebörder. Motsättningarna i Iran illustrerar detta. Och ett mycket större antal länder har nu uppnått ett tillstånd där demokratin är lättare att etablera. Se på Latinamerika. Där har militären tappat mark. Häromdagen fanns en artikel i New York Times som skildrade militärens identitetskris. Generalerna frågar: Vad är vi till för? De har inte längre en självförvissning som säger att de vet hur man styr ett land. De vet inte ens längre hur man för ett krig. Och detta är en mycket viktig demokratisk förändring.

Med alla sina nackdelar främjar marknadsekonomin uppkomsten av ett civilt samhälle och strukturer som kan bli basen för polyarki. Det må vara en begränsad utveckling. Men sådana tendenser kan man iaktta även i Kina, som för mig framstår som det avgörande fallet. Bortsett kanske från ett kortvarigt demokratiskt försök 1910-11 är detta en högtstående civilisation som inte haft ens ett ögonblick av demokrati. Från ett historiskt perspektiv är den pågående

liberaliseringen enastående snabb. Kommer den att nå en punkt där regimen helt enkelt gör halt och försöker återföra landet till en gammal ordning? Det är den stora frågan inför nästa århundrade.

Ryssland är ett annat komplicerat fall. Där finns en politisk kultur som tycks blockera alla djupare reformer.

Det är tänkbart att demokratiseringsprocessen nu har nått en punkt där de verkligt svårlösta fallen återstår. Inte minst länder präglade av etniska konflikter. Det kan tänkas att erövringen av demokratin är begränsad till stater som saknar djupa motsättningar av det slaget. Det finns mer än tvåhundra etniska grupper i Nigeria. Kommer de att forma ett land eller flera? Det kan ingen förutsäga.

Men vi har det ständigt lika förbluffande exemplet Sydafrika, som tycks tala emot den sortens pessimism.

En analys av författningsformer kan bidra till en lösning av etniska motsättningar. Där är definitionen av hur allmänna val ska gå till en nyckelfråga.

Arne Ruth: När jag funderar över vad som hände i Kosovo, framstår Milosevic som en tvillingsjäl till Shakespeares Richard III. Den pjäsen sammanfattar maktmanipulationens mekanismer. Finns det beteendemönster i demokratin som minskar risken för ett genomcyniskt maktspel?

Robert A. Dahl: Det finns två faktorer: en är kulturell, den andra handlar om institutioner. En kultur utan institutionell förankring kan inte bära demokratin. Institutioner som inte är grundade i sedvanor överlever inte. När du jämför Milosevic med Richard III tänker jag på att vi ofta underskattar hur lång tid det tar för en demokratisk kultur att växa fram. Vi amerikaner är otåligast av alla, och vi lär oss aldrig läxan. Vi går in i Haiti, ett land som fullständigt saknar demokratisk tradition. Vi förblir där ett par år. Vi ändrar inte den kulturen. Och det är samma sak med Kosovo. Några av oss, som har ett annat perspektiv, inser att vi måste stanna där länge, kanske i tjugo år. Men det ansvaret tror jag att Europa måste bära.

Vi måste ha det perspektivet. Tjugo år är faktiskt en mycket kort tid. Det gick sexhundra år mellan tidpunkten när den engelske kungen Edward II sammankallade det första parlamentet och den parlamentariska demokratin fulla genomförande i detta land. Under tiden har vi lärt oss en del om formerna. Vi behöver inte sexhundra år för att utveckla demokratin. Vi har en hel del praktisk erfarenhet som gör att vi kan undvika misstag.

Arne Ruth: Min känsla är att milosevicarna finns överallt. De blir synliga så snart det uppstår en samhällssituation som gynnar deras metoder.

Robert A. Dahl: De finns hos oss i USA. McCarthy är den hittills mest framgångsrika. Hur vi ser på den faran händer samman med vilken grad av visdom

som vi tillskriver så kallade vanliga människor. Det finns en grundmurad skepsis därvidlag som man kan se hos den amerikanska grundlagens fäder. Det är denna typ av skepsis som har legat bakom idéerna om graderad rösträtt. Men en av grundlagsfäderna, Madison, ändrade uppfattning när han fick större politisk erfarenhet. På 1820-talet, när han varit president, skrev han ett brev där han sa: alla måste ha rätt att rösta, och i slutändan är det majoriteten som avgör.

Jag tolkar detta så att hans förändring uppstod som en följd av demokratisk praxis. Som de flesta av oss litade han inte helt och fullt på folkets visdom, men han såg efterhand att det fanns en spärr mot oförnuft i sättet att förhålla sig till politiska frågor. Det finns ett slags sunt förnuft som innebär att den breda allmänheten till sist undviker fällan att överreagera på konflikter. När det elementet inte längre finns i en politisk kultur räcker en enda kris för att avgöra saken.

Det är som försöket att ställa Clinton inför riks rätt. Där fanns det gränser i det folkliga medvetandet. Sådana gränser är aldrig entydiga. De ändrar sig efterhand. Men det finns ett slags robust ståndaktighet i detta som vi både kan gilla och gilla. Det finns ett spänningsfält i den demokratiska kulturen som kan ge anledning till bekymmer. Men det innebär att en sofistikerad hållning kan avgå med segern om vi ser till att vi kan föra en öppen diskussion.

Bernt Hagtvet: Den amerikanska termen för den hållningen är »enlightened understanding«, en välupplust förståelse.

Robert A. Dahl: Det är faktiskt vad demokrati i grund och botten handlar om. Vi kan inte lägga den i händerna på eliten. Det räcker att minnas Halberstams bok om Vietnam, *The Best and the Brightest*. Vilka var det som förde oss in i Vietnam? Det var de välmenande och engagerade, sådana som McNamara och McGeorge Bundy. Bundy ville ingenting annat än att göra en insats i allmänhetens tjänst. Han ångrade säkert den fatala felbedömningen av Vietnam resten av sitt liv. Saken avgjordes därför att Vietnamfrågan till sist blev möjlig att diskutera.

Leif Ericsson:

Vad är det som gnistrar i Robert A. Dahls tänkande? (1999)

Den första bok jag hittade av Robert A. Dahl var en essäsamling som han gett namnet *Democracy, Liberty and Equality*, utgiven 1986 på norska Universitetsforlaget. Där hade han samlat essäer skrivna mellan 1940 och 1984. Jag hade funderat mycket kring demokrati och mänskliga rättigheter – att den vänster jag hade identifierat mig med sedan Vietnamkriget hade en förvirrad för att inte säga föraktfull inställning till dessa saker hade jag till min förtvivlan insett efterhand – och Robert A. Dahls bok hörde till de texter som jag tyckte visade på vägar framåt.

Ska jag peka på en till bok som betydde mycket för mig vid den tidpunkten är det Willy Strzelewiczs *De mänskliga rättigheternas historia* som han skrev som tysk flykting i Sverige under andra världskriget, och som Ordfront förlag återutgav 1983.

Jag fortsatte med att läsa Robert A. Dahls stora verk *Democracy and its critics*¹³ från 1989 och läste honom sedan baklänges, allt tidigare böcker om demokrati. Då upptäckte jag att han i sin intellektuella utveckling hade tagit ett viktigt steg ungefär samtidigt som jag stiftade bekantskap med hans tänkande. Från att först i huvudsak ha haft en empirisk och ganska traditionell ingång till ämnet demokrati hade han systematiskt börjat utveckla de normativa utgångspunkterna för ett demokratiskt styrelseskick.

Då började han också att föra samman alla de skilda pusselbitar kring demokratin som han gnetigt arbetat fram under många år och lägga samman dem till något som han kallade en demokratisk teori. Redan 1956 hade han använt uttrycket demokratisk teori, teorin om demokrati, redan då skissade han upp ett livslångt tanke- eller forskningsprojekt.

Hans teori har alltså två olika beståndsdelar: en normativ (eller moralisk) och en empirisk.

Det är nu som det börjar gnistra om Robert A. Dahls tänkande.

Föredrag av Leif Ericsson på seminarium med Robert A. Dahl i Stockholm den 5 oktober 1999

13 Ordfront förlag gav ut *Democracy and its critics* 1999 med titeln *Demokratin och dess antagonister* i översättning av Göran Hemberg.

Han återger ett resonemang av Joseph Schumpeter som gick så här:

Påstående 1: USA är en demokrati.

Påstående 2: I USA har negrer inte rösträtt.

Slutsats: I en demokrati behöver inte negrer ha rösträtt.

(Schumpeters resonemang är från 1940-talet och förs i hans bok *Capitalism, Socialism and Democracy*.)

Intuitivt känner de flesta av oss motvilja mot Schumpeters resonemang, men hur sticker man egentligen hål på det? Och på alla liknande resonemang? Som till exempel:

Påstående 1: Schweiz har i hundratals år varit en demokrati.

Påstående 2: Schweiz införde kvinnlig rösträtt först 1990.

Slutsats: Alltså är det inte nödvändigt med kvinnlig rösträtt i en demokrati.

eller

Påstående 1: Sverige är en demokrati.

Påstående 2: I Sverige är inte yttrandefriheten på privata arbetsplatser grundlagsskyddad.

Slutsats: Alltså behövs inte en allmän grundlagsskyddad yttrandefrihet i en demokrati.

Vår framstående statsvetare Herbert Tingsten förde ett liknande resonemang:

Ett bord är ett bord. Om vi kallar en stol ett bord gör vi våld på språket så att vårt tal blir meningslöst. På samma sätt är det med demokrati.

Det vi kallar för demokrati är demokrati. Vi kan inte mena något annat med demokrati än det som vi i vårt dagliga liv kallar för demokrati.

Hur ska man angripa Schumpeters och Tingstens till synes oantastliga logik? Om ens intuitiva skepsis är rätt, var ligger då den logiska kullerbyttan i resonemanget?

Dahl har ett fruktbart angreppssätt.

Schumpeter menar att det är upp till varje folk i varje historiskt ögonblick att självt bestämma vilka som får höra till det och vad det har rätt att besluta om. Ett sådant resonemang bygger på fullständig historicism och moralisk relativism, och leder enligt Dahl ut i rena ödemarken där det blir omöjligt att skilja mellan demokrati och aritokrati eller ens diktatur. Dahl menar att det måste vara möjligt att bedöma om ett samhälle är demokratiskt i förhållande till sin befolkning och till alla dem som är underkastade dess lagar.

Det som gör Schumpeters och Tingstens resonemang så förvirrande är att vi använder ordet demokrati i två olika betydelser. Dels som en empirisk beteckning på existerande samhällen, dels som ett normativt begrepp som rymmer föreställningar om hur en ideal demokrati bör se ut.

Genom att studera demokratins historia – från antikens Aten till 1900-talets moderna demokratier – vaskar Dahl fram en kärna till definitionen av demokrati.

Han gör ett djärvt försök att sammanfatta den erfarenhet som mänskligheten samlat på sig under 2.500 år av demokratiska styrelseskick till några få principiella påståenden.

Detta historiska destillat består av två element: moraliska ställningstaganden och historiska, empiriska observationer. Dahl bemöter Schumpeter med två argument: mänsklig historia är inte godtycklig, det finns en tydlig tråd i den när det gäller demokratin, och att demokrati förutsätter ett moraliskt ställningstagande.

Den politiska vetenskapen, i Sverige kallad statskunskap, skapades i det antika demokratiska Aten av tänkare som Platon och Aristoteles. För en aristokratisk publik finslipade de argumenten mot demokratin, det farligt välfungerande nya styrelseskicket. Alltsedan dessa filosofers dagar har statskunskap varit ett ämne som ägnat sig åt att ifrågasätta demokratin och hitta på argument varför den inte fungerar, är farlig, eller åtminstone måste hållas i schack med hjälp av olika kontrollmekanismer.

Dahls demokratiska engagemang drev honom ut ur den i längden ointressanta och status quo-hyllande empiriska fållan. När jag 1990 intervjuade honom i New Haven frågade jag hur han uppfattade att hans eget tänkande om demokrati förändrats under åren och han sa då utan att dröja på svaret: »Jag har blivit alltmer upptagen av de normativa sidorna av demokratin.« Och i sin uppsats »Procedural Democracy« från 1979 och i *Demokratin och dess antagonister* från 1989 byggde han upp sin normativa teori om demokratin. Vi har sammanfattat den i den lilla foldern *Demokratins ABC*.

Dahls teori är konstruerad så här: Ur tre grundläggande utgångspunkter

härleder han fem kännetecken – en måttstock så att säga – som måste karaktärisera varje fullständigt demokratisk process.

Av hans tre utgångspunkter är åtminstone den första tydligt moralisk till sin karaktär:

- A. Vars och ens intressen förtjänar lika hänsyn. Denna sats kallar Dahl Principen om lika hänsyn.

Den andra utgångspunkten är kanske både normativ och empirisk till sin karaktär:

- B. Vuxna människor bedömer i allmänhet bäst sitt eget bästa. Detta kallar Dahl Principen om personlig autonomi. Många skulle nog beteckna denna sats som moralisk, men Dahl menar att den är en mänsklig klokhetsregel som springer ur en blandning av moral och erfarenhet. Han pekar på att massiva empiriska observationer genom historien stödjer detta påstående: Svarta har vetat sitt eget bästa bättre än de vita som ansåg sig bättre kunna förstå de svartas behov. Och män har inte företrätt kvinnors intressen bättre än kvinnorna själva, trots att männen långt in i vår tid hävdade att kvinnor inte är kapabla att bedöma sina egna intressen bättre än männen gör.

Den tredje utgångspunkten,

- C: I stort sett varje vuxen är tillräckligt kapabel att fatta kollektiva beslut – är enligt Dahl en slutsats ur A och B, som han kallar för *Den starka principen om politisk jämställdhet*.

Som ni ser består Dahls tre utgångspunkter av en blandning av moral och empiri.

De fem konkreta kännetecknen på en demokratisk beslutsprocess – *effektivt deltagande, lika rösträtt vid beslutsfattandet, upplyst förståelse, ingen utsluten och makt att sätta dagordningen* – som han härleder ur sina tre utgångspunkter förutsätter alltså ett eller flera normativa antaganden. En attack på Dahls demokratisyn måste ske antingen genom att man kastar omkull någon av hans tre utgångspunkter eller visar på att hans logik spricker när han ur dessa härleder sina fem kännetecken.

Det här med normativt kontra empiriskt i samhällsvetenskaper kan vara förvirrande. Med normativa utgångspunkter menas ideal, moraliska axiom eller värden, inom etik, estetik eller statskunskap till exempel. Motsatsen är empiri, vilket är kunskap som hänför sig till observerbara fakta i verkligheten

och som kan prövas mot en hypotes. Gunnar Myrdal drev hårt att all samhällsvetenskap vilar på normativa utgångspunkter. Dahl har också vågat sig på en mellanform, klokhetsregler, det vill säga moraliska ideal som det empiriskt kan visas historiskt att människorna i demokratier i allmänhet lever efter.

Ett sätt att diskutera Dahls demokratiteori är att acceptera att demokratin förutsätter moraliska utgångspunkter men ifrågasätta hans tre utgångspunkter. Ibland kan jag tycka att hans tre A, B, C är alltför individualistiska, rent av egoistiska, i den bemärkelsen att det saknas ett antagande om att demokratiskt beslutsfattande också måste vila på solidaritet.

Det kan ju tyckas som en något flummig fjärde utgångspunkt, men jag tror att det finns starka empiriska bevis för att demokrati historiskt sett oftast varit förknippad med människors förmåga att se bortom sina egna intressen till förmån för sina medmänniskor och för samhället som helhet.

I det demokratiska Aten var det en dygd att se till hela samhällets bästa och de fyra folkrörelser – frikyrkan, nykterhetsrörelsen, arbetarrörelsen och kooperationen – som skapade demokratin i Sverige kännetecknades just av medkänsla och solidaritet med andra människor. Är det inte just detta som årets mottagare av Skytteanska priset Eleonor Ostrom visat i sin forskning?

Jag kan tycka att Dahls demokratiteori är en minimiplattform som är förträfflig som minimiplattform men som saknar en glöd som demokratin måste ha för att inte svalna. Är det inte rent av så att Dahl förutsätter att människor känner tillhörighet och delaktighet? (Att kritisera Dahl känns lika kul som att först retas vänskapligt med sin gamla farsa, för att i nästa andetag prisa honom för att han blivit radikalare på gamla dar.)

Ett annat sätt att kritisera Dahls demokratiteori är att påpeka att i ingen av hans tre utgångspunkter eller fem kännetecken nämns någonsin representation. Det representativa elementet i den representativa demokratin skulle med andra ord inte vara något grundläggande eller nödvändigt i demokratin. Ändå betraktar Dahl det historiska steget från direkt demokrati till representativ demokrati som en avgörande omvandling i demokratins utveckling.

Hans teori kan rent av tas till stöd för att representation – som ursprungligen är en aristokratisk idé, att de bästa ska företräda massan – är en idé med ett antidemokratiskt element som man hela tiden måste vara på sin vakt mot så att det draget inte dominerar den representativa demokratin. Är det rent av så att den moderna demokratin betonar representation mer än demokrati? Går det överhuvudtaget att svara på frågan om vår representativa demokrati är demokratisk med hjälp av Dahls fem demokratikriterier?

Frontalangreppet på Dahls demokratiteori är att förneka det nödvändiga i moraliska utgångspunkter för teorin om demokrati.

Huvudtendensen inom statsvetenskapen i Sverige – och tyvärr även bland politiker – har länge varit att undertrycka den moraliska sidan i synen på demokrati. Men jag tycker mig se en svag förändring bland våra statsvetare. Från att ha varit extremt empiriskt inriktade har en förändring börjat ske i samma riktning som den Dahl så klart och tydligt valt.

Den tidigare dominerande synen kom tydligt till uttryck i till exempel Maktutredningen, med Olof Petersson i spetsen, som avvisade normativa och naturrättsliga utgångspunkter för demokratin, istället sa man sig vara värde-neutral. Denna värdeneutrala demokratisyn ledde till att den så kallade Lindbeckskommissionen kunde pretera en rad förslag som syftade till att drastiskt reducera demokratin för att av effektivitetsskäl rädda den.

Marxism, som saknar moraliska utgångspunkter, frontalkrockar naturligtvis också med Dahls demokratiteori och förutsätter istället – i likhet med Schumpeter – historisk relativism. Att tala om demokrati som ett mänskligt fenomen frikopplat från klasskamp och klassernas uppkomst är enligt marxismen god dag yxskaft.

En aktuellare frontalattack på Dahls normativa demokratiteori levererar den ekonomiska vetenskapen och den företagsekonomiska praktiken vilka helt saknar antaganden om att individerna på marknaden är utrustade med moraliska rättigheter som inte får kränkas eller om de kränkts måste återupprättas. Ekonomiskt tänkande hävdar att det inte behöver ta moraliska hänsyn och att det har rätt att invadera områden där demokratiskt beslutsfattande tidigare har gällt som rättesnöre.

Ett annat angrepp kommer från statsvetare och andra som hävdar att folket är dumt och därför måste ledas av en elit. Detta är en levande tanke inom den självutnämnda eliten. Harry Schein påstod till exempel nyligen i DN att flertalet medborgare är okunniga och ointresserade av sakfrågorna som politikererna har att besluta om. Det var den amerikanska konstitutionens fader James Madisons argument för att begränsa majoritetens makt över den amerikanska konstitutionen. Det vill säga, det var inte argumentet att det är praktiskt att utse representanter som var det egentliga skälet, utan att folket är korkat och därför måste företrädas av sådana som begriper bättre.

En av de grundläggande utgångspunkterna i Dahls demokratiteori är principen om lika hänsyn till vars och ens intresse. Men den är svagt formulerad. I vårt vardagliga språk och verkliga värld kommer denna tanke till uttryck tydligt i accepterandet och respekterandet av de mänskliga rättigheterna.

Men tyvärr är FN:s mänskliga rättigheter omstridda. Statsvetare och jurister tar dem motvilligt till sig, vare sig som normativa etablerade utgångspunkter eller empiriska fakta. Många intellektuella excellerar i att bevisa

hur löjliga, orimliga, motsägelsefulla och ovetenskapliga dessa rättigheter är, och politikerna – inte minst den svenska regeringen – demonstrerar denna inställning mycket tydligt. Först genom riksdagsbeslut 1994 inkorporerades efter fyra decennier Europakonventionen för mänskliga rättigheter från 1950 i svensk lag men då med förbehållet att om det uppstår konflikt mellan svensk lag och Europakonventionen så är svensk lag överordnad de internationellt fastställda mänskliga rättigheterna. Vid en konflikt ställs i Sverige statsintresset över individens mänskliga rättigheter.¹⁴

Det auktoritära idealet, adelsidealet, förmyndaridealet, lever kvar även i svenska folkrörelser och i den svenska demokratin – partipiskan viner hårt i riksdagen där förfärande få ledamöter vågar rösta efter egen övertygelse. Svenska politiker saknar en demokratiteori. Demokratiutredningens ordförande Bengt Göransson har i flera år efterlyst en demokratisk teori, en logisk något så när sammanhängande väv av föreställningar om demokratin. Våra politiker behöver det desperat. Nu importeras motståndslöst föreställningar som inte hör hemma inom demokratin från till exempel bolagskapitalismens managementkultur.

Folkrörelserna har försvagats som bärare och vidareutvecklare av en demokratisk teori och kultur och påverkar inte längre våra politiker. Tidigare skedde den demokratiska teoribildningen inom de stora folkrörelser som stod för det demokratiska genombrottet i Sverige. Bengt Göransson har lyft fram nykterhetskämpen Jalmar Furuskog som tidigt förde fram sambandet mellan demokrati och mänskliga rättigheter. Jalmar Furuskog skrev att »demokratin måste vara förmäld med människovärdet annars blir demokratin förtryckande«.

Ännu saknar den demokratiska teorin en tydlig och fast koppling till teorin om mänskliga rättigheter. Men Robert A. Dahls teori är en efterlängtd och viktig början.

14 Den 1 januari 2010 togs det så kallade "uppenbarhetsrequisitet" bort.

Åse Richard och Pernilla Johansson: Rubba mina cirklar!

Vilka är vi?

Det har vi frågat i alla möjliga cirklar. Under lite för låga tältdukar på regntunga festivaler ute i Värmlands skogar. Eller på slott, ni vet sådana där som byggts om till tjusiga konferenslokaler. I mörka teaterlador eller under bar himmel en solig majdag. Där har vi stått och frågat: Varför är det just vi som är här? Vi har frågat folkhögskoleelever, aktivister, biståndsarbetare, tjänstemän, lärare, högskolestudenter och riksdagspolitiker. Vilka är förresten inte här, och varför?

Mest runtom i Sverige, men även på DemokratiAkademins workshopar i Turkiet, Irak, Albanien, Bosnien, Tyskland och många andra länder. Olika platser, samma frågor: Vilka är vi? Varför är det just vi som är här? Vilka är *inte* här, och varför?

De här frågorna, menar vi (två), är DemokratiAkademins viktigaste bidrag till diskussioner om makt och demokrati. Vi ser strider om medlemskapet som de mest grundläggande, och kanske därför de mest våldsamma, för »vilka är vi?« ligger så nära »vem är jag?« Vi får se om ni håller med!

»Demokrati betyder folkstyre«. Vi lovar att 99 procent av alla workshops om demokrati innehåller den meningen. När deltagarna ska förklara hörs oftast mumlande svar i stil med »alla får vara med«, »vi är lika värda« eller »vi ska rösta«.

Men vilka är »vi«? Deltagarna är alltid placerade i en cirkel. Ibland ambitiösa aktivister redo att kasta sig in i diskussion, ibland uttråkade lärare eller stressade tjänstemän, beredda att koppla bort tankarna så fort workshopen drar igång. Vad har vi gemensamt? Men åh, jobbigt! Jobbigt att behöva stanna upp och titta omkring sig, lägga bort facebook. Varför är det just vi som sitter här, och inga andra? Diskussionen brukar starta trevande men blir tillslut livlig, sällan med något egentligt svar, men frågan engagerar, alltid! Var vi än varit.

Vad kan vi bestämma om, egentligen? Får man komma hit hur som helst? Nu? Om några timmar? Bli det ett nytt vi då? Men va fan, om det kommer någon ny nu, då måste vi ju börja om!

När folket ska styra, då behövs ett folk! Vi kan inte komma och gå hur som helst för då finns ingen grupp som kan fatta beslut. Då är vi ett nätverk, eller en tunnelbanestation. Vi måste stanna en stund, tillräckligt länge för att bli

ett »vi«. Reglerna, de förhandlas om och justeras under resans gång. Vi kanske säger att ja, den här cirkeln är öppen för nya medlemmar under rasterna, men däremellan måste vi som redan har presenterat oss för varandra jobba med frågorna som berör oss. Vi som sitter i cirkeln och inga andra, annars måste allt börja om! Vi stänger dörren, och är det här folket.

Fast, när det väl ska in en ny person i vår cirkel, då blir det lätt jobbigt. Då är det bra med överenskommelsen om ett *verkligt* öppet medlemskap, inte bara ett formellt. Annars kanske den nya står där, lite bakom ringen av stolar, och hoppar upp och ner för att bli sedd och hörd. Vad gör vi då? Höjer höjer lite på ögonbrynen och tänker »vilket fånigt sätt, varför kliver hen inte bara in i cirkeln och tar plats?« När den tanken dyker upp, då kan det vara hög tid att sätta på sig sin självkritiska hatt och fråga; »men, varför makar jag inte på mig och gör plats?«.

Okej okej, många verkstäder blir det. Men cirklarna ute i den verkliga Världen då? Vi börjar med Åses bostadsaktivism:

»Folk vill ha det såhär«, hör jag från scenen. Representanten för fastighetsbolaget står inför en knökfull aula, vi är många som tagit oss hit genom snöstormen. På väggen projiceras bilden av ett vitt fräscht kök. Fastighetsbolagets hus, våra hem, ska renoveras.

»Folk vill ha nybyggnadsstandard«, säger mannen på scenen och trycker fram nästa bild, arkitektfirmans vision. Jag känner igen husen och kullarna, lite nya lekplatser, en plantering. Folk i aulan nickar, det ser ju riktigt fint ut!

Nästa bild, siffror och procentsatser. »Vi tvingas tyvärr höja hyran med femtio procent«. Vi hinner precis dra efter andan, innan representanten fortsätter «... och vi räknar nog med att ungefär en tredjedel av er som bor här nu inte kommer ha råd att bo kvar«.

Det går som en tryckvåg genom aulan. Det är alltså inte vi som är »folk«! För när vi flyttar ut, då flyttar andra in. Det riktiga folket!

Redan ett par månader senare börjar flyttbilarna rulla. Det råder akut bostadsbrist i vår region, och bland grannarna sprids en obehaglig känsla av »först till kvarn«. Ett år senare har flera hundra familjer tvingats iväg från området.

Forskning visar att det vid kraftiga hyreshöjningar är vanligt att folk flyttar till bostadsområden som ännu inte renoverats, och att man därför ofta behöver flytta igen om några år. Det pratas. I tvättstugor och trappuppgångar, på gångvägen och Internet, i kiosken och bland föräldrar och barn i den lokala skolan. Det är hyror och renovering i luften överallt hela tiden. Surret handlar om »dem«, de som fattat besluten. Och om att det inte är någon idé att »vi« gör något. »De« bryr sig inte om folk, de gör som de vill.

I Gränby i Uppsala är vi en skara boende som skapat egna cirklar för att kräva inflytande. Den lokala hyresgästföreningen har jobbat hårt för att få vara med och bestämma. Men vi vet ju knappt ens var fastighetsbolagens lilla grupp av medelålders vita män håller till! Vi ser bilder av dem på Internet, men trots två års hårt klassiskt påverkansarbete har vi inte lyckats lokalisera deras placering tillräckligt säkert för att på allvar kunna ändra deras tunga och hårda beslut om våra hem. Men visst har vi påverkat; hårt slit i trappuppgångar, på bostadsmöten, i medierna och vid förhandlingsbordet har absolut inte varit förgäves! Men inte tillräckligt, flyttbilarna rullar fortfarande. Under år 2012 drog flera hundra hushåll härifrån.

Bostadspolitiken är avreglerad och boendet inte längre en gemensam angelägenhet. Fastighetsvärdarna rör sig i en flyktig marknadssfär. När nu miljonprogrammen måste rustas – femtio år sliter hårt på ett hus – bankar byggherrarna flitigt in sin hejaramsa i våra huvuden, genom medierna, lokala möten och i påkostade skrifter från branschorganisationen: «att renovera är dyrt, att renovera är svårt – och vi vill inte ha något bidrag (= restriktioner) från staten!» På seminarier målar husens ägare fram sin bild av verkligheten för politiker och debattörer medan vi som bor här, som blir direkt påverkade av deras beslut, måste jobba stenhårt för varje medieminut.

Men även på Pennygången i Göteborg, Skarpan i Örebro och många andra ställen sluter sig hyresgäster nu samman för att ifrågasätta byggherrarnas beslut. På Albyberget i Botkyrka har boende samlat in namn, demonstrerat och skapat stark opinion mot kommunens utförsäljning av allmännyttan. Hyresgäster protesterar mot chockhöjda hyror i sitt närområde och opinionsbildar för att lyfta frågan om boende upp upp upp på den politiska dagordningen.

För visst borde vi vara med – på lika villkor – i de beslutande cirkelarna? Det är ju vi som är berörda. Det vet vi och det är därför vi står och hoppar utanför cirkeln, för att göra oss hörda. Idag fattas besluten av ett vi som är så proppfullt av självutnämnda experter, ingenjörer och riskkapitalister att det är stört omöjligt för en – eller ens en hel massa – hyresgäster att göra sig hörda. Bara att få medierna att komma till ett kvartersmöte om hyreshöjningar – lycka till! Lokala medier i Uppsala har till exempel flera gånger svarat på inbjudan med »tack för tipset, men vi jobbar inte på kvällarna«.

Vad ska vi göra för att bli tagna på allvar? Hur kan vi ta oss in i cirkeln? De måste väl se oss snart, eller?

»Kanske behövs masker och gatsten, man måste kanske slå sig in i cirkeln, tvinga dem att göra plats?« Så funderade Pernilla efter Göteborgsdemonstrationerna 2001. Mer än 20 000 fredliga demonstranter och hundratals workshops

under flera dagar, men tidningar och tv var ljumma – tills det small på Avenyn och fönsterglas splittrades över hela gatan. Då jobbade alla i media kväll, natt, dygnet runt. Och opinionsbildningen gick på ett kick. Det blev fart på göteborgarna, folk gick ut på gatan för att skydda sin stad. En fläskläpp senare undrade jag, en simpel workshopledare i handelsfrågor: Vilka var de? Vilka är mitt vi? Är våld lösningen?

Ett decennium senare visar nu färsk forskning att ickevåldskampanjer faktiskt är dubbelt så effektiva som våldskampanjer. Åtminstone när det gäller nationell nivå, till exempel när folk vill störta en diktator¹⁵. Varför då? Forskarna tror den avgörande skillnaden är att våld skrämmer bort folk från att engagera sig, medan icke-våld lockar fler deltagare från en bredare och mycket mer blandad grupp. Legitimitet och kreativitet ökar. Det är helt enkelt mycket lättare (men inte lätt!) att få till stånd stora samhällsförändringar om fler människor ser sig som en del av folket.

Men i de fall motståndet blir etniskt definierat och splittrat ökar risken att misslyckas. Alltså, där »vi« och «dom» skrivs «olika etniska grupper», istället för »allmänheten» mot »regimen«, får makten lättare att misstänkliggöra motstånd som särintresse¹⁶. Ta Syrien till exempel. Där kämpade många oppositionella utan våld för att visa mångfalden i motståndet. Men de tappade mark allteftersom både regering och vissa motståndsgupper ökade sin sektaristiska retorik, för att få det att framstå som ett sunnitiskt uppror mot en alawitisk eller sekulär regim. Idag råder inbördeskrig, som i hög grad är sektaristiskt definierat. Ett motsatt exempel kan vara Egypten, där så många från olika delar av samhället deltog att protesterna fick mer kraft och regimen omkullkastades. Självklart finns många andra faktorer som skiljer länderna åt, men forskningen tyder alltså på att detta kan vara en.

Sen att Egyptens första demokratiskt valda president styrde som om att folket, ja det var de som röstat på just honom, och passade på att omforma institutionerna så att det egna partiet skulle gynnas, det kom i nästa kapitel. Så bekvämt! Om de andra inte ens får rätt att komma in i rummen där vi fattar beslut, då behöver jag inte flytta på min stol, inte lyssna på nya argument. Jag får helt enkelt mer makt, för mindre ansträngning!

Övergångsfaser, när institutioner ska formars och omformas, då är det extra skarpt läge för frågan »Vilka är vi – vi som ska styra det här?«

15 Chenoweth, Erica och Stephan, Maria, 2011. *Why Civil Resistance Works*

16 Svensson, Isak och Lindgren, Matilda, 2011. "Community & Consent. Unarmed insurrections in non-democracies". *European Journal of International Relations*, Vol 17, No 1, pp. 97-120.

»Om vi förlorar valet är det valfusk! Det tänker vi inte tåla. Då får de akta sig!«

Så lät det på oppositionens valmöten i Liberia 2011, strax innan det andra demokratiska valet efter inbördeskriget. Pernilla var där, jobbade då för organisationen Kvinna till Kvinna, och diskuterade med kvinnorörelser vars högsta prioritet var att kampanja för ett fredligt val, trötta på våldet som låg så nära till hands. Valvåld har blivit ett förväntat fenomen, precis som vi har sett i Afghanistan, Irak, Demokratiska Republiken Kongo och andra postkonfliktområden. Insatsen är helt enkelt lite högre när man ska forma institutioner för decennier framåt. Då kan det få kosta lite mer. Fast det låter paradoxalt att folk ska börja slåss just när man slutit fred och kommit överens om en demokratisk beslutsmekanism. Man kan säga att om valet är till för folkets beslut, så är våldet till för beslutet om vilket folk som ska gå till val (och vilka som ska hålla sig borta).

Men det är inte bara i nya, blivande demokratier man kan vinna på att hålla – vissa – människor borta från valen. I USA bidrog den republikanska så kallade röstintegritetsrörelsen 2011 till «ett rekordår för ny lagstiftning som är avsedd att göra det svårare för demokrater att rösta» enligt New York Times¹⁷. Det handlar om id-krav, färre vallokaler med kortare öppettider, och en mängd andra restriktioner som specialsys för att missgynna grupper som generellt röstar på demokratiska partiet. Tidningen beräknar att fem miljoner amerikaner fick svårare att rösta, och restriktionerna blir bara fler och fler, trots att valdeltagandet i USA redan är långt under, ibland hälften så högt, som i andra demokratier¹⁸. De som har makten i cirkeln nöjer sig inte med att vinna just det här valet, utan knuffar ut folk ur rummet och slår igen dörren. Skriver om reglerna, så att det inte längre räcker med att vara berörd, man måste också klara hinderbanan. Därefter får du, kanske, komma in.

Och då får du se om »vi« ens är kvar. Den andra trenden är nämligen att de som har makten drar till egna enklaver. Det är fulare idag att säga rakt ut «ni får inte vara med för ni är mörka, unga, fattiga, kvinnor eller konstiga på något annat sätt». Istället säger vi «javisst, ta den här cirkeln ni, vi vill ändå inte vara med». Vi vill ha ett eget bostadsområde, ett eget land, en egen klubb. Eller varför inte en egen förening, öppen för alla, men där vi ändå är alla samma lika?

Och nu är vi där igen, för vi kan inte släppa frågan: Vilka är vi?

17 Citerad på sidan 320 i Gelin, Martin, 2013, *Den amerikanska högern. Republikanernas revolution och USA:s framtid*. Natur & Kultur.

18 Sidan 320 i Gelin, Martin, 2013, *Den amerikanska högern. Republikanernas revolution och USA:s framtid*. Natur & Kultur.

Jamen, vi som är berörda av besluten, förstås! Ska det vara så svårt att förstå? I *Demokratins ABC*, DemokratiAkademiens grundläggande workshop, utgår vi ifrån att ingen annan än jag själv, vuxna människa, kan avgöra vilka beslut som berör just mig. Var vill *jag* vara med och bestämma? Vi kan hitta på vilka institutioner som helst för hur vi ska ta lika stor hänsyn till varandra i cirkeln, men till syvende och sist är det bara jag och ingen annan som kan bestämma *om jag ska vara med*.

Kanske bestämmer vi att ja, det här är vår cirkel. Kanske måste vi kämpa hårt för att ta oss in, tills vi sitter där bekvämt på stolen. Och tänk, kanske är det först där och då vi möter vår allra största demokratiska utmaning: att just när vi satt oss tillrätta, efter att ha kämpat oss runt hela hinderbanan, att just då vara beredda att maka på oss igen för att göra rum för en till. Och en till.

För när ingen kommer, ingen går, och allt är lugnt och vant. När vi har det *så* trevligt! När det enda som stör är den gnagande känslan av att «nämen, var det verkligen bara vi som var berörda av det här?» «Då har du ett val. Sitt kvar och ha det skönt, eller ställ dig upp, öppna dörren och ropa «Hallå, kom in! Rubba mina cirklar!»

Uppland och Kalifornien, september 2013.

Göran Hemberg: Så jävla naiv!

Jag jobbade länge på DemokratiAkademin, ett nätverk i utbildningsfrågor med Föreningen Ordfront som värd. Vintern 1999 höll jag på att sammanställa material till en antologi vi skulle ge ut – en samling texter som skulle få igång samtal om demokrati. Då hörde Ordfronts lokalförening i Umeå av sig. De hade hamnat i blåsväder sen de gjort ett arrangemang ihop med Riksteatern: premiären på en pjäs av Lars Norén som hette *Sju tre*. Där gick några interner från Tidaholmsanstalten ut med sina nazistiska åsikter, fick jag höra. Och nu beskylldes Ordfront för att sprida hatpropaganda. Så hur låg det nu till det där med yttrandefriheten, undrade de.

– Jamen då måste jag se uppsättningen först, sa jag.

Lätt ordnat, visade det sig. Den var redan på väg ner till Riksteatern i Hallunda utanför Stockholm. Och jag kunde få en fribiljett.

Det blev en mycket speciell upplevelse: Tre rymningsbenägna interner som kunde återfalla i grov brottlighet under fängelsetiden – det är vad stämpeln 7:3 står för inom kriminalvården. Och där stod de nu framför mig. Tre livs levande förbrytare som spelade sig själva, tillsammans med Reine Brynolfsson som spelade Norén. Var jag på teatern eller var det på riktigt?

Två låga åskådargradänger var placerade mitt emot varandra längs långsidorna av en öppen scen utan dekor. Skådespelarna var redan på plats när vi i publiken släpptes in: Mats, Tony och Teo. De gjorde armhävningar, var och en i sin egen koncentrerade rytm. Musklerna spelade i teaterljuset, svetten glänste om deras vältränade kroppar och spred en doft jag aldrig känt i en teatersalong.

Så kom Brynolfssons regissör in på scenen – så liten jämfört med de andra – och Noréns första möte med gänget spelades upp. Han var både tacksam och smickrad över att de bjudit in honom. På sistone hade han satt upp egna pjäser om folkhemmets utstötta och undangömda. Men han hade aldrig varit på ett fängelse förr. Och det var inte utan att han kände sig en smula instängd, sa han och tog en cigarett. Rökning var visserligen förbjuden men han hade fått ett specialtillstånd.

Så varför ville de spela teater egentligen? Hade de hört talas om *Kung Oidipus*, världens bästa pjäs om en man, en konung, som söker sanningen om sig själv? Kanske skulle de kunna jobba med den ... och allt eftersom föra in sina egna erfarenheter i stycket? Annars hade han faktiskt redan tänkt skriva en pjäs

om män i fängelse:

Jag är författare ... och då kan jag inte skilja på mig och mitt yrke ... En författare använder all verklighet han kan få, en sorts verklighetskannibal ... Fast i så fall måste vi förstås gå in på vad ni gjort ... Jag är inte intresserad av terapiteater, bara av sanningen – er sanning.

Och jodå, visst! Det var ju vad de själva ville – visa upp vilka de var bakom stämpeln som kriminella. Regissören tog en cigarett till och fortsatte att fråga sig fram: vad gjorde de om dagarna? vad läste de? hade de någon kontakt med sina fäder? De svarade mycket artigt, var noga med sina formuleringar. Ända tills det slapp ur Mats att han var kvar på anstalten av rent ideologiska orsaker:

- *Hur menar du då?*
- *Ja. Det var i grunden ett ideologiskt brott.*
- *Ideologiskt?*
- *Ja, jag är nationalsocialist.*
- *Vad sa du?*
- *Jag är nationalsocialist.*
- *O, nej.*
- *Va då, nej? Det är därför jag fortfarande sitter här. Annars skulle jag förmodligen ha varit av med min 7:3a för länge sen.*

Nu var han fast, författaren Norén. En verklighetskannibal kan ju inte gärna rygga tillbaka för verkligheten. Särskilt inte som han också måste ha blivit personligt utmanad: som vänsterintellektuell var han ju för socialism, mänskliga rättigheter, mångfald – allt det där som i nazisternas ögon är höjden av förljugenhet, själva måltavlan för deras kamp.

Det här är ingen dålig motsättning att bygga ett drama på. Så i fortsättningen var det de som var den kommande pjäsen.

Det är ni som är handlingen. Hur långt, hur djupt ni vill gå, det får ni se. Och vad ni vill dölja ... Texten kommer som blod ur era sår, vilka de nu är, utan att ni vet om det ... Vi ska göra nätet kring det vi fångar, fast vi inte vet vad det är. I dramatik är ord handling, ord är action ... Jag hör ju hur teoretiskt det låter ... så skit i det, läs bara så enkelt och stilla ni kan, så ser vi om vi har en text.

Snart mötte också författaren motståndet han fiskade efter.

Tony petade i sina nedskrivna repliker och kom med invändningar – det var ju inte riktigt så han hade menat. Då kröp det fram att han var torped. Polisen grep honom just innan han skulle skjuta ner en människa. Och medan Mats bjöd på kaffe och bullar undrade författaren vad man får betalt för ett mord.

Teo visade sig vara Militärligans ledare. Nej, han ångrade sig inte – vad skulle det tjäna till? Gjort är gjort och nu avtjänade han sitt straff. Men att ställa sig på en scen och gå in i detalj på vad han gjort inför personer som kanske varit hans offer den gången – nej, det vore under hans värdighet.

Deras samtal blir underlag för nya texter, nya omarbetningar – som sen ska repeteras:

- *OK. Ska vi börja? Stäng av, Mats! Vi börjar med scen 3. Eller rättare sagt ... vi ska börja med scen 7 ... Herregud, det här blir mer och mer komplicerat ... i scen 7 ska vi spela upp scen 3 där vi repeterar scen 1. Förstår ni?*

Fast det blev ingenting av med det konststycket, andra saker kom emellan. Det var hissnande nog att bevittna scen 3. Där satt Tony Olsson, Mats Nilsson & Carl Thunberg och läste upp inledningsscenen tillsammans med Reine Brynolfsson – ord för ord med alla repliker och scenanvisningar. Just det som vi sett spelas upp inför våra ögon 20 minuter tidigare.

I det längsta undviker författaren att konfrontera Tony och Mats med deras nazism. Men i näst sista scenen tar han sig till slut samman och undrar hur de egentligen har det med koncentrationslägren, gaskamrarna, massmorden. Det leder till en våldsam urladdning: alldeles utom sig slungar Mats iväg en stol som missar författaren med en hårsman innan den brakar in i kortväggen. Så vrålar han:

- *Hur kan man vara så jävla naiv! Ja, hur kan man tro på vänstern, att det går att dela på jordens rikedomar, att människan som hon är idag skulle klara det?*

Pjäsen slutar med att de gör sommaruppehåll och när de ses i september ska repetitionerna börja på allvar. De säger hej och ha det så bra och ta det lugnt nu. Och just när författaren är på väg ut från scenen ropar Mats efter honom:

- *Ring om du behöver någon som ska slå gräset, så rymmer Tony och jag.*

Efteråt var jag ordentligt omskakad. De flesta som fick chans att se föreställningen var ju vänstermänniskor precis som Norén. Några hade också en judisk identitet. En var alldeles rasande och när jag frågade henne varför, sa hon:

– *Men såg du inte killen längst bak? Han stod ju och bevakade oss under hela föreställningen! Var kom han ifrån, tror du?*

Visst hade jag lagt märke till en vakt i något slags kamouflageuniform på vägen ut. Och visst kunde det ha varit en kompis till Mats Nilsson och Tony Olsson. Jag hade bara inte tänkt närmare på saken, för jag var upptagen av en idé: genast – samma kväll – skulle jag mejla Riksteatern och be om tillstånd att publicera ett utdrag ur pjäsen för antologin jag höll på med.

Hur kan man vara så jävla naiv? – det är ju världens bästa fråga! Hur kan man tro på det där med demokrati och mänskliga rättigheter? Den frågan måste kunna besvaras på ett bättre sätt än vad den vettskrämde författaren lyckades med, där han satt hopkrupen på scenen och bara fick ur sig ett: »Det är bra.«

Sju tre rörde upp en enorm folkstorm, hela Kultursverige var i uppror eller snarare inbördeskrig. Och ungefär samtidigt som uppsättningen polisanmäldes för hets mot folkgrupp, fick jag ut en manuskopia från Riksteatern med tillstånd att publicera ett utdrag.

Sen satt jag några vårveckor på Ordfront och redigerade antologin. Jag var precis klar, när jag i slutet av maj fick höra på radion att Tony Olsson aldrig återvände från sin permission efter den sista spelningen i Hallunda. Istället hade han och två andra kumpaner rånat en bank och sen skjutit ihjäl två poliser i Malexander.

Ja, det här inträffade för ganska exakt 15 år sen och var en tragedi på många plan. För den som vill fördjupa sig i den stora berättelsen kan jag rekommendera Elisabeth Åsbrinks bok *Smärtpunkten* som kom ut för några år sedan.

Håller man sig bara till pjäsen *Sju tre*, fick nazistdådet till följd att den aldrig mer kom att spelas. Norén drog in manuset – jag är väl en av de få som har en kopia i sin ägo. Och det är synd, eftersom pjäsen är ett mästerverk. Det var med själva uppsättningen som Norén gjorde sitt ödesdigra misstag. Han lät internerna ställa sig på en scen och spela sig själva. Då suddade han också ut gränsen mellan dikt och verklighet, lek och allvar.

Bengt Göransson:

Inget är så konkret som en bra teori

Tjugo år är ingen ålder för en organisation, allra minst för en som kallar sig akademi. Ändå finns det skäl att stanna upp ett ögonblick och tänka tillbaka på DemokratiAkademiens tjugo år. Det har varit en period av en omfattande diskussion om demokrati, både om dess tillkortakommanden i världen och om dess principiella förutsättningar. Kort efter dess tillkomst tillsattes den parlamentariska Demokratiutredningen. Jag var med om starten av akademien och ledamot av utredningen, vilket gör att jag vet en del om de tidiga åren för båda.

Det som lockade mig, när vi som då tillhörde Föreningen Ordfronts styrelse beslöt att inrätta DemokratiAkademien, var att man i den demokratidiskussion som då var vanligast i samhället, också bland politiskt engagerade, oftast såg det avgörande hindret för det demokratiska samhället ligga i att demokratin var för krånglig. Det gällde att förenkla, att se till att folk fick chans att tycka var viktigare än att få dem att tänka. Demokrati är det när alla får föra fram sin åsikt – underförstått att får de göra det, blir det som de vill. Så var tankegången, och den är alltså den vanligaste. Att en av de viktigaste insikterna om vad demokrati är i stället bör vara att man oftast inte alls får sin vilja igenom utan måste finna sig i långtgående kompromisser, är inget som betonas. Tyck till! var – och är för många fältropet, när medborgarinflytande diskuteras. Att yttrandefrihetens värde minskar, om ingen bryr sig om eller ens lyssnar på det som yttras är något som man måste lära sig. Att den som tycker till i själva verket överlämnar åt andra, beslutsfattaren, att ta ställning tänker man sällan på. Att förstå detta är ännu viktigare idag, när en ny teknik lurar oss att tro att informationsflödet i sig garanterar ökad kunskap och ökat inflytande.

DemokratiAkademien skapades för att ge utrymme för en djupare diskussion. Kvalificerad forskning skulle uppmärksammas, och skilda demokrati-teorier studeras. Jag ska inte dölja att jag tyckte att det också bland dem som hade grundlig kunskap om den aktuella forskningen emellanåt fanns en som jag tyckte naiv tro på direktdemokratis överlägsenhet. Många fruktade, eller rent av föraktade, den representativa demokratin utan att tänka på att den som fattar beslut i ett representativt system alltid måste ta ett större ansvar för helheter än den som bara röstar för sitt egenintresse. DemokratiAkademien lämnade viktiga bidrag till en fördjupad diskussion och kunskapsuppbyggnad avseende demokratins principer, dess teori. Det hade Demokratiutredningen glädje av när den ordnade seminarier som komplicerade resonemangen i stället för att förenkla dem.

Och det befäste min övertygelse om teorins värde. Teoretisera inte, var konkret, sa och säger många. Som om teorin alltid skulle vara abstrakt. I själva verket finns det inget så konkret som en bra teori. DemokratiAkademin behövs för teoriernas skull. Det är ett bra skäl för dess existens. En kritisk notering har jag dock gjort under åren, och den gäller den slutenhet som kvalificerade grupper ofta skapar kring sig. Ett exempel. Jag stördes av begreppet MR-dagarna, en förkortning som bara de invigda kände betydelsen av. Mänskliga Rättighetsdagarna är längre men kan förstås av alla. MR-dagarna och DemokratiAkademin får inte reduceras till ett varumärke och en logga.

23 juni 2013